

CLIO MŰHELYTANULMÁNYOK

2023/2. SZÁM

MENEKÜLÉS, HATÁRÁTLÉPÉS

MENEKÜLT TÖRTÉNETEK AZ 1530/1944. SZ.
MINISZTERELNÖKI RENDELET KÖVETKEZTÉBEN
KELETKEZETT MENTESÍTÉSI KÉRELMEK ALAPJÁN

M. Kir. Belügyminiszter Urnak,

Budapest.

tiszteletteljes kérvénye

Alkalmes

Leichtner Gyula ny. miniszteri

tanácsos, budapesti lakosnak

I. Logodi u. 9. sz.

Handwritten signature and initials

melyben az 1939. évi IV. t. c. 6. §.

ban megállapított mentesítő okirat

kiadását kéri

KOLLÁR JÁNOS MIKLÓS

Felelős szerkesztő: Bödők Gergely

© Kollár János Miklós, 2023

© Clio Intézet, 2023

A kiadvány a Miniszterelnökség támogatásával jelenik meg.

Kiadó: Clio Intézet

Felelős kiadó:

Clio Intézet Nonprofit Kft.

1145 Budapest, Mexikói út 47/A. fszt. 2.

ISSN 2630-8967

<https://www.clioinstitute.hu/muhelytanulmanyok>

Borítókép: Leichtner Gyula miniszteri tanácsos mentesítő okirat iránti kérelmének fedlapja. ÁBTL, 3.1.6.–P–2097.

CLIO INTÉZET
BUDAPEST

www.clioinstitute.hu

www.facebook.com/clioinstitute

TARTALOMJEGYZÉK

- 4 BEVEZETÉS
- 5 A ZSIDÓ MENEKÜLTEK SZÁMÁNAK MEGHATÁROZÁSI NEHÉZSÉGEI
- 8 A MENTESÍTÉSI KÉRELMEK
- 9 MENEKÜLT KÉMEK, VAGY KÉMKEDŐ MENEKÜLTEK?
- 17 ELLENÁLLÁS AZ ELCSATOLT TERÜLETEKEN
- 27 ÖSSZEGZÉS
- 30 IRATOK
 - 30 *Riesz Frigyes iratai*
 - 33 *Braun Béla iratai*
 - 35 *Schreiber Izidorné iratai*
 - 37 *Leichtner Gyula iratai*
 - 39 *Gábori (Grünn) Bertalan iratai*
 - 42 *dr. Nemes Jenő György iratai*
- 45 FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

I. Bevezetés

Az elmúlt évtizedek elhanyagoltságából kitörve, a közelmúlt kutatásainak köszönhetően mára már számos olyan kiváló munka született, mely az első világháborút követő zűrzavaros események menekültekkel kapcsolatos aspektusait vizsgálja (a menekülés mikéntjei, adminisztratív útvesztők, optálás, a lakhatás nehézségei). Ennek köszönhetően jelen tanulmánynak nem szükséges újfent részletesen bemutatni az 1914 ősztől elkezdődő, a Kárpát-medencét és egyúttal a történelmi Magyar Királyságot keresztül-kasul átszelő népmozgásokat, sokkal inkább a háborús vereséget követően mindinkább kibontakozó menekültkérdés egy egészen új forráscsoportjának bemutatására koncentrálhat.

Hankiss Ágnes forráskiadása nyomán ismert, hogy az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában 587 úgynevezett mentesítési kérelem található, amelyekben benyújtóik, akik zsidó származású magyarok voltak, önéletrásszerű, érdemeiket bemutató kérelmeket terjesztettek Endre László, majd Jaross Andor belügyminiszterhez (egyes esetekben Horthy Miklós kormányzóhoz vagy a miniszterelnökhöz) annak érdekében, hogy az 1939. évi IV. zsidótörvényben foglaltak szerint mentességet kapjanak a jogfosztó intézkedések alól.¹ Hankiss Ágnes kötete azonban, ahogy azt a szerző maga meg is jegyezi bevezető tanulmányában, nem elsősorban a történész szemmel vizsgálta az iratokat. A mentesítési kérelmek egyes darabjainak közreadása ugyanakkor önmagában is erőteljes és rendkívül megrázó olvasmány: olyan emberek segélykiáltásai, akik Hankiss szavaival élve, „nem értik, mi és miért történik velük”, hogy miért akarja az a haza jogaikból kisemmizni őket, melyet egész életükön át legjobb tudásuk szerint szolgáltak, gyakran a legnagyobb veszedelmek közepette.²

A kérelmek számos szempontból (a Tanácsköztársaság és a hazai zsidóság gyakran mai napig félreértelmezett kapcsolata, ellenforradalmi szervezkedések, hazafias akciók az elcsatolt területeken) hozzájárulhatnak az 1918-as esztendő és a konszolidáció közötti átmeneti, kaotikus időszak megértéséhez, és nem csak elsősorban a zsidóság történetének szemszögéből. A tanulmány azonban mégiscsak a vesztes világháború után „menekültbotra” jutottak történetét szeretné egy újabb perspektívából megvilágítani, nem feledve, hogy a kérelmek mögött megbújó személyek zsidó származásúak, akik miközben éveken keresztül osztoztak több százezer honfitársukkal a menekülsors minden búján-baján, a kérelmek megírásának pillanatában már az életük is végveszélyben forgott.

¹ Hankiss, 2016: 4.

² Uo. 9.

Ezen elsődleges források mögött meghúzódó személyes történetek nemcsak szélesíthetik eddigi tudásunkat a menekültek egyéni motivációival, és a menekülés folyamatának mikéntjeivel kapcsolatban, de a századfordulóra mindinkább emancipálódott, javarészt magyarérezelmű zsidóság szemüvegén keresztül merőben eltérő menekülési „élményekkel” ismerkedhetünk meg, ha feltételezzük, hogy az asszimilálódott zsidóságnak szülőhelyét elhagyni, illetve a veszni látszó magyar államért szóval, szervezkedéssel, vagy fegyverrel küzdeni egyet jelentett a magyar érzülettel való feltétlen azonosulással. Ezen hipotézist támasztják alá az utódállamok azon törekvései is, melyekkel a kultúrájában, gondolkozásában és nyelvében javarészt magyar zsidóságot, a kisebbségi létbe szorult magyarságról mindenképpen leválasztani szándékoztak.³

II. A zsidó menekültek számának meghatározási nehézségei

Miután az oroszországi zsidóság helyzete sokkal rosszabb volt, mint a Monarchia területén élőké, a közös hadsereg 1914 őszén szerencsétlenül végződő hadműveleteinek és a cári erők Galíciába való betörésének következtében, a tartomány zsidó lakossága tömegével indult meg a Monarchia biztonságos, belső területei felé. Mintegy 400 ezer személy hagyta el ekkor lakóhelyét, sokuk pedig hamarosan megjelent nemcsak Budapesten, de számos kelet-magyarországi településen is. Azonban a többnyire zsidó származású menekültek a második háborús esztendőre már nem csak, mint a harcok áldozatai jelentek meg a közvélemény előtt: egyre többen magyarították az életkörülmények fokozódó romlását és az egyre elszálló élelmiszerárakat a galíciaiak jelenlétével, mely az antiszemitizmus egyidejű erősödésével járt. Hiába született már 1915-ben megegyezés Béccsel az osztrák állampolgárnak minősülő menekültek elszállításáról, az gyakorlatban csak a háború után valósulhatott meg.⁴

Fontos azonban kihangsúlyozni, hogy a mentesítési kérelmek betérjesztői zsidó származásuk ellenére nem azonosíthatók a galíciai menekültekkel. Ők sok (de nem minden) esetben már katolikus, vagy protestáns hitre tért repatriálók voltak (egyesek már valamely keresztény felekezetbe születtek), akik egyértelműen azért kényszerültek elhagyni addigi lakhelyüket, mert magyarként, vagy nem akartak idegen uralom alatt élni, vagy az utódállamok kiutasító politikája erre kényszerítette őket. Éppen ezért a zsidóság pontos arányát a menekültek körében pontosan meghatározni nem lehetséges, ugyanakkor mégis rendelkezésre áll néhány olyan forrás, ami alapján következtethetünk korántsem elhanyagolható számukra.

³ Lásd például Dévavári, 2020.

⁴ Pálvölgyi, 2020: 35–45.

A Szűts István Gergely által feltárt és elemzett három optálási jegyzőkönyv⁵ (Gyula, Szombathely, Miskolc) ugyanis nemcsak a menekülés előtti illetőségi helyet regisztrálta, de rögzítette az optánsok vallási megoszlását is. Ezek alapján elmondható, hogy a Gyulán jegyzőkönyvbe vett 338 személy 5 százaléka (17 fő), a 784 miskolci optáns 7,6 százaléka (60 fő), a szombathelyi 682 optálónak pedig a 6,1 százaléka, azaz 42 személy vallotta magát izraelitának.⁶ Az 1922-ben Kassáról kiutasított 590 menekült között még magasabb, 18,5 százalék volt az aránya a „mózeshitű” magyaroknak.⁷ Kozma Miklós, aki 1922-ig Horthy Miklós kabinetirodájának katonapolitikai referenseként dolgozott, 1920 januárjában végzett felmérést a mellékvágányokon veszteglő menekültek között: elmondása szerint, az általa megkérdezett 365 vagonlakónak nagyjából 3 százaléka volt izraelita.⁸ Az utóbbi felmérésnél némiképp megbízhatóbbnak tűnnek az optálási jegyzőkönyvek adatai, kiváltképp akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a Kozma által megkérdezettek kiválasztásának feltételeit nem ismerjük.

Ugyancsak a zsidó menekültek jelentékeny számára enged következtetni a Jewis Joint Distribution Committee (Joint) budapesti irodájának tevékenysége. Az Egyesült Államokban alapított nemzetközi zsidó szervezet 1920 júliusától 1921 júniusáig végezte magyarországi segélyező programját, egészen addig, amíg az esztendő végeztével fel nem oszlatták. A szervezet 1921 decemberében kiadott zárójelentéséből számos hasznos információ nyerhető a zsidó menekültekkel kapcsolatban. Egyfelől, hogy a budapesti Joint iroda is különbséget tett a galíciai, illetve az 1918 után elmenekült zsidóság között. Veszprémy László Bernát kutatása szerint ugyanis a záródokumentum kimutatásai „idegenek” néven hivatkoztak a galíciaiakra, míg határon túliként az utódállamokból repatriálókra. A statisztika szerint az 1272 segélyben részesített izraelita menekült döntő többsége, 66,5 százaléka volt úgynevezett határon túli zsidó.⁹ Ráadásul a magyarországi zsidóság sem fogadta minden esetben őszinte szeretettel a galíciai menekülteket, kitelepítésüket ugyanúgy követelték a zsidó nemzetgyűlési képviselők, akárcsak a zsidó újságírók.¹⁰

⁵ Az optálás vagy opció fogalma az első világháborút lezáró békeszerződésekben, valamint az azokhoz csatolt kisebbségvédelmi szerződésekben jelent meg, a területi változások miatt szükségessé vált állampolgárság kérdésének rendezése érdekében. Magyarország tekintetében a trianoni békeszerződés VII. részének 61–66. cikkelyei rendelkeztek az állampolgárságról, illetve az optálás mikéntjéről. Miután Magyarország esetében a területi változást az ország tulajdonképpeni feldarabolása jelentette, a 61. cikkely kimondta, hogy azon személyek, akik (községi) illetősége korábban az Osztrák-Magyar Monarchia területén volt, és a határok rendezése után, nem maradt magyar fennhatóság alatt, elvesztették állampolgárságukat és automatikusan valamelyik új szomszédos állam polgárai lettek. Az úgynevezett opció (63. cikk) tette lehetővé azt, hogy minden 18 évesnél idősebb személy, aki magyar állampolgárságát a fenti módon veszítette el, a békeszerződés ratifikálása (1921. június 26.) utáni egy évben állampolgársága fenntartásának lehetőségét biztosítsa. Lásd: Aradi, 2002: 155–157.

⁶ Szűts, 2018: 1249–1250.

⁷ Kovács, 1988–1989: 44.

⁸ Ungváry, 2013: 84–85.

⁹ Veszprémy, 2020: 65. és 74.

¹⁰ Uo. 69–70.

Másfelől igencsak szembetűnő, miszerint a segélyszervezet egyik jelentése külön foglalkozott a határon túli magyar tisztviselők kálváriájával, burkoltan utalva a tényre, miszerint az elcsatolt területeken élő zsidóság „erősen asszimilált”.¹¹ A fenti megállapítás finoman arra enged következtetni, hogy a Joint illetékesei kellőképpen tisztában voltak a menekült magyar zsidók számának meghatározási nehézségeivel. Az mindenesetre biztos, hogy a magyar antiszemita sajtó által gyakorta hangoztatott vádak, miszerint a zsidóság alulreprezentált lett volna a menekültek körében, nem bizonyultak helytállóknak.¹² Ha pedig a csekély számú, fent bemutatott statisztikák eredményeit összevetjük az 1910-es népszámlálás adataival, az is jól látszik, hogy a menekült magyar származású zsidóság aránya megegyezik, egyes esetekben pedig meg is haladja a magyarországi zsidóság háború előtti 1910-es censuson mért 4,99 százalékos arányát (kivétel itt természetesen Kozma ellentmondásos 3 százalék körüli eredménye).¹³

Hatványozottan támasztja alá a korábbi állításokat azon három, Aradról származó menekült zsidó története, akiket Lökösházán a magyar hatóságok nem voltak hajlandóak átengedni Magyarországra, pusztán azért, mert izraeliták voltak. Az *Új Kelet* kolozsvári zsidó politikai napilap publicisztikája szerint Molnár István orvostanhallgatót, Fényes Boriska zeneakadémiai hallgatót és Fényes István orvost, egy Kaproncay nevezetű főhadnagy, repatriáló irataik ellenére leparancsolta a Budapestre tartó vonatról, majd személyesen kísérte őket vissza a határ román oldalára.¹⁴ Pár nappal korábban Fényes Eleket és családját, ugyancsak zsidó voltak miatt, szállították le a repatriálók vonatáról és toloncolták vissza Romániába.¹⁵ Összességében ugyanakkor kijelenthető, hogy a zsidók diszkriminálása a repatriálók között nem képezte az állami menekültpolitika hivatalos részét, legalábbis jelenlegi ismereteink szerint erre nem utalnak egyértelmű források. Azt azonban hiba lenne elhallgatni, hogy amikor 1921 júniusában a bevándorlás szigorításának mikéntjeit fogalmazták, a 3097/1920. res. B. V. rendelet felhívta a figyelmet a magyar faji szempontból nemkívánatos egyének beköltözésének megakadályozására.¹⁶ Ezt a megfogalmazást nehéz nem a zsidó menekültekre vonatkoztatni. A fent említett események (melyekből szorgalmas kutatómunka esetén minden bizonnyal lehetne még találni egyet-kettőt) feltételezhetően az ellenőrzőpontokon dolgozó túlbuzgó hivatalnokok vagy katonatisztek ténykedéseinek köszönhetőek, mintsem előre megfontolt politikák részét képeznék.

¹¹ Uo. 66–67. A szervezet mindenesetre nem csak izraelita felekezetűeket segélyezett, sőt. Ahogy a fenti jelentésből is kiderül, a budapesti iroda képviselői tisztában voltak az országban uralkodó menekülthelyzettel, ennek megfelelően a magyarországi Joint által 1920 júniusa és októbere között elköltött 24 282 592 koronából „mindössze” 2 594 904 koronát költöttek zsidó menekültekre. Lásd Uo. 72.

¹² Uo. 76.

¹³ Gyáni–Kövér, 2006: 139.

¹⁴ Zsidók – vissza! *Új Kelet*, 1920. szeptember 19., 6.

¹⁵ Gidó, 2009: 48.

¹⁶ Szűts, 2010: 116.

III. A mentesítési kérelmek

Mielőtt a mentesítési kérelmekben szereplő egyes személyek történeteit a menekültkérdés szempontjaiból tipizálnánk, érdemes röviden összefoglalni az iratok törvényi háttérét, illetve a beadott kérelmek szerkezeti felépítését. Az 1920-ban elfogadott numerus claususszal kezdve, 1944-ig összesen 21 zsidótörvényt, azaz a magyar zsidó lakosságot vallási, illetve később faji alapon diszkrimináló törvényt fogadott el a Nemzetgyűlés. A *Rendeletek Tára*, illetve a *Budapesti Közlöny* további 267 zsidórendeletet tart számon.¹⁷ Miután a hazai zsidóságot kirekesztő törvények jogi, illetve történeti elemzését, továbbá mindezek tragikus következményeit a hazai történész szakma már több ízben elvégezte, jelen sorok esetében legyen elég ennyi: összességében elmondható, hogy fent említett rendeletek és törvények célja, egyfelől a hazai zsidóság gazdasági ellehetetlenítése volt, melynek során egy sor további, a zsidóság állampolgári jogait korlátozó törvény és rendelet született. A harmadik zsidótörvényként is nevezett 1941. évi XV. tc. pedig már nemcsak vallási, de faji alapon is diszkriminálni kívánta a hazai zsidóságot, megtiltva a házasságkötést izraeliták, illetve nem zsidók között.¹⁸

A diszkriminatív törvények elől alapvetően kétféleképpen próbáltak menekülni: „legális”, illetve „illegális” módon. Az utóbbi egyik leggyakoribb formája az úgynevezett „strómanság” volt, mely eljárást a magyar állam természetesen megpróbált büntetőjogilag szankcionálni. Az 1938. évi XV. törvénycikk és a hozzá kapcsolódó „végrehajtó rendeletek” alól „legális” mentességet nyerhettek a hadirokkantak, a tűzharcosok, illetve a hősi halált halt szülők gyermekei és özvegyei, illetve azok, akik 1919. augusztus 1. előtt tértek át valamely másik bevett hitfelekezethez.¹⁹ Az 1939. évi IV. törvénycikkben foglaltak alapján, összesen kilenc kategória szerint lehetett mentesítést szerezni, ezek között már szerepeltek például az egyetemi tanárok, titkos tanácsosok vagy az olimpiai bajnokok is.

Azonban nem sokkal Magyarország német megszállása után az 1944. április 26-án kiadott 1530/1944. sz. miniszterelnöki rendelet az összes addigi mentesítési kérelem felülbírálását rendelte el, mely feladat végrehajtására a Belügyminisztériumon belül egy kilenctagú bizottságot hívtak életre Endre László belügyi államtitkár vezetésével. Az első két bizottsági ülés alkalmával Endre az összes kérelem elutasítását javasolta, azonban a harmadik ülésen Jaross Andor átvette a bizottság vezetését és az általa tárgyalt mintegy 2000 ügyből 580 folyamodót mentesített. Később azonban már egyetlen kérvény támogatására sem volt hajlandó.²⁰ Elmondható, hogy a mentesítés iránt folyamodók ügyiratainak szerkezeti felépítése nagyban megegyezik. A kérelmek majd minden esetben egy

¹⁷ Karsai, 2005: 141–143.

¹⁸ Uo. 146–162.

¹⁹ Lehotay, 2011: 41–42.

²⁰ Ungváry, 2020: 126–127.

visszaemlékezésszerű önéletírással kezdődtek, és szinte az összes irathoz mellékeltek a mentesítés iránt folyamodók erkölcsi, illetve állampolgársági bizonyítványait, egy helyhatósági bizonyítványt, és adott esetben az illető keresztlevelét.²¹

Ezen „alapidokumentumokon” túl a kérvényezők által összegyűjtött, érdemeiket alátámasztó „bizonyítékok” (újságcikkek, igazolványok, kitüntetések), és az úgynevezett „igazoló” dokumentumok következtek. Az „igazoló” iratokat általában ismerősök, egykori munkatársak vagy bajtársak állították ki, akik így próbáltak segítségére sietni a bajba jutott kérvényezőknek. A kérelmeket a Belügyminisztériumban újra rendezték, a mellékletekről pedig egyes esetekben jegyzéket készítettek, majd az iratok végére egy négy oldalas záró dokumentumot csatoltak, melyre külön felvezették a kérelmező adatait, illetve a mentesítésért folyamodó „*életét kockáztató, emiatt szabadságvesztést szenvedett vagy életét vesztett személy*” nevét és cselekményének leírását.²² A kérelem utolsó mondata szerint a mentesítő okirat kiadását javasolni vagy nem javasolni lehetett, habár Jaross Andor az általa elbírált kérelmek végére csak egy igent vagy nemet írt, „J” „szignójának” kíséretében.²³

A közel hatszáz mentesítési kérelem között több tucatra tehető azon dossziék száma, melyek olyan személyek iratait őrzik, akik a történelmi Magyarország széthullásának időszakában voltak kénytelenek elmenekülni addigi lakhelyükről. A tanulmány hat ilyen repatriált mentesítési iratait szándékozik bemutatni, két kategóriába csoportosítva: az iratanyag első felében a magyar állam számára egykoron valamilyen „kémtevékenységet” végző személyek története kerültek, míg a második kategóriába az utódállamokkal szemben különböző módon ellenállást tanúsító menekültek beszámolóit olvashatók. A számos rendkívül érdekes kérelem közül e jelen sorok szerzője saját megítélése szerint válogatta össze az elkövetkező oldalak történeteit.

IV. Menekült kémek vagy kémkedő menekültek?

Talán nem is annyira meglepő, de a mentesítési iratokban fellelhető történetek egy meglehetősen nagy hányada összefüggésbe hozható valamilyen „kémtevékenységgel”. Azért ildomos az idézőjel használata, mert klasszikus értelemben vett kémkedést, talán csak egy személy végzett a vizsgált iratok előadói közül, miközben a többiek sok esetben nem is tudták, hogy valamilyen hírszerzői tevékenységet folytatnak, vagy egyszerűen csak sodródtak az eseményekkel, és emberi természetük, illetve a hazájuk iránt érzett kötelességük teljesítése során tették, amit jónak, helyesnek ítélték. A legközelebb talán akkor járhatunk az igazsághoz, ha a bemutatásra váró mentesítési kérelmekben

²¹ A mentesítések mikéntjével kapcsolatban lásd még Hollósi, 2016.

²² Lásd példaként dr. Nemes Jenő György kérelmét. ÁBTL, 3.1.6. P–2023. 3–34. Nemes Jenő György, dr. 1944. május 30.

²³ ÁBTL, 3.1.6. P–2097. 12. Leichtner Gyula és társa. Mentésítési kérelem. 1944. május 24.

történeteket, az utódállamok szemében, úgynevezett „illegális információcsempészetnek” nevezzük. Egyértelműen ezen kategóriába tartozhat a méltán világhírű matematikus, Riesz Frigyes tevékenysége is a románok által megszállt Kolozsváron. Az 1880-as születésű Riesz, nyilvános rendes egyetemi tanárként 1914 óta állt a Ferenc József Tudományegyetem alkalmazásában, 1916-ban pedig a Magyar Tudományos Akadémia is levelező tagjai közé választotta. Riesz túlélte a háborút, és ma a 20. század egyik jelentős hatású matematikusaként emlékezhetünk rá.²⁴ Számos hazai kitüntetéssel 1945 után beválasztották a párizsi Tudományos Akadémia levelező tagjai közé, illetve a müncheni Bajor Tudományos Akadémia és a lundí Svéd Királyi Fiziográfiai Társaság külső tagjává.²⁵

Erdély román megszállásának közepette hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy a szövetséges oldalról jövő egyes tiltások ellenére a berendezkedő román adminisztráció hamarosan megpróbálkozik a kolozsvári egyetem bekebelezésével. A Kormányzótanács (*Consiliul Dirigent*) ezen szándéka végül az 1919. március 10-i rendeletével realizálódott, miután felszólították az egyetem tanári karának tagjait, hogy egy héten belül nyilatkozzanak, leteszik-e az esküt Ferdinánd királyra, és két éven belül átállnak-e a román nyelvű oktatásra vagy a biztos elbocsájtást választják.²⁶ Az eskütételre való hivatalos felszólítás május 10-én érkezett meg a román hatóságoktól, melyet az egyetem tanárai másnap egyöntetűen visszautasítottak. A válasz nem váratott sokat magára: három román gyalogsági szakasz még aznap megszállta az tudományegyetem épületét, és távozásra kényszerítette az éppen óráikat tartó oktatókat.²⁷

Ezen eseményeket erősíti meg Riesz Frigyes is mentesítési kérelmében, amikor azt írja, hogy a május 11-i eskütétel visszautasítása után az intézményt csak a román katonai fenyegetés és fegyveres erőszak hatására hagyta el, ugyanakkor később még részt vett a megszállt egyetem utolsó, tüntető jellegű doktoravatásán. A hűségeskü megtagadásának következtében Riesz végül 1919 októberében utasították ki Erdélyből. Elbeszélése szerint a román megszállás alatt gyakorta részt vett a kolozsvári ellenálló magyar értelmiség titkos összejövetelein, és kicsempészett levelekben tájékoztatta tudós barátait az erdélyi magyarság és a kolozsvári egyetem tragikus helyzetéről. Repatriálása során pedig kabátjába varrva csempészte át a határon Grandpierre Emil²⁸ üzeneteit a magyar kormány számára, mely leveleket szabadságát és testi épségét veszélyeztetve juttatta el

²⁴ Riesz Frigyes munkássága közül az egyik legismertebb az úgynevezett Riesz–Fischer-tétel, melyet a német és a magyar tudós egymástól függetlenül alkotott és jelentetett meg 1907-ben a párizsi akadémia Comptes Rendus-jében. A funkcionálanalízis egyik megalapítója. Lásd Szőkefalvy–Nagy, 1966: 2.

²⁵ Szőkefalvy–Nagy, 1980: 262.

²⁶ Vajda, 2019: 57.

²⁷ Uo. 59–60.

²⁸ Grandpierre Emil (1874–1938): A jogász végzettségű Grandpierre Emilt 1918. december 1-én nevezték ki Kolozsvár vármegye és Kolozsvár főispán–kormánybiztosának. 1922-ben az Országos Magyar Párt elnöke, majd éveken át alelnöke. Az erdélyi kisebbségi magyar politizálás egyik megszervezője. Maga is Magyarországra repatriált, Kolozsvári-Grandpierre Emil író édesapja.

Friedrich István akkori miniszterelnökhöz. Repatriálása után Riesz követte a kolozsvári egyetemet először Budapestre, majd Szegedre, ahol az 1925–1926-os tanévre rektornak is megválasztották.²⁹

A fent említett történéseket számos akadémikus jegyezte ellen támogató nyilatkozatokkal, amiket Riesz csatolmányként mellékelte a mentesítési kérelméhez. Dr. Schmidt Henrik³⁰ nyelvészprofesszor például közös marhavagonban hagyta el Erdélyt Riessel, így szemtanúja lehetett a Grandpierre által Magyarországra küldött iratok kicsempészésének, amiket Schmidt szerint a matematikus el is juttatott Friedrich Istvánhoz. Óvári Elemér, egykori kolozsvári tiszti főügyész és Moór Gyula, egyetemi tanár nyilatkozatai alapján pedig a korábban már emlegetett titkos társaság kilétére is fény derül. A Riesz, illetve Óvári és Moór által körülírt csoportosulás vezetője Grandpierre Emil és Kolosváry Bálint, a Ferenc József Tudományegyetem rektora volt, legfőbb céljuknak pedig a magyar kormányzattal való kapcsolattartást tartották.

A felderített mozgalom kísértetiesen hasonlít a Szellemi Front, másnéven az erdélyi központ nevezetű tisztviselőmozgalomra, melynek megszervezésére Apáthy István 1919. január 18-án bekövetkezett letartóztatása után került sor Kolozsváron.³¹ Ugyancsak erre utal egy 1921 februárjában keletkezett Minisztertanácsi jegyzőkönyv, melyben Grandpierre Emilt, Kolosváry Bálintot és a Riesz támogatására írt dokumentumban is szereplő Költő Gábor bírót, elismerik utólag a magyar kormány megbízottjainak.³² Az erdélyi központ alapvetően három irányban tevékenykedett: információkat gyűjtött a Békeelőkészítő Iroda számára a román atrocitásokról és jogsértésekről, a Budapestről érkező pénzügyi segélyekkel igyekezett megszervezni a magyar tisztviselők ellátását, és az erdélyi felekezetek segítségével megindítani az új, magyar (egyházi) közoktatást.³³

Habár a leszállított iratok tartalmát nem ismerjük, a fentiek ismeretében kijelenthetjük, hogy Riesz csempésztevékenységével nem kis felelősséget és veszélyt vállalt magára. Tevékenységét maga Kolosváry Bálint jogászprofesszor is elismerte, s mint írta, „*Reisz Frigyes (...) részt vett minden személyes szabadságát és biztonságát veszélyeztető oly megmozdulásban, mely a magára hagyott erdélyi magyarság összetartására és lelki egyensúlyának megőrzésére irányult*”.³⁴ A matematikus saját bevallása szerint mindemellett, 1918 zűrzavaros őszén, háztömbjének fegyveres őrzésében is részt vállalt. Hiába azonban a csempészet és a kiutasítás, hiába a több mint egy tucat egyetemi tanártársának pozitív állásfoglalása, Riesz Frigyes 1944 májusában beadott mentesítés iránti kérelmét egy egyszerű

²⁹ ÁBTL, 3.1.6. P–2150. 37–38. Dr. Nádasi Jenő és társai. Reisz Frigyes mentesítési kérelme. 1944. május 9.

³⁰ Schmidt Henrik (1877–1953): nyelvész, germanista. Főképp a magyarországi németek eredetét és művelődési viszonyait vizsgálta szóföldrajzi, illetve településtörténeti alapokon. 1923-tól az MTA levelező tagja volt. Hat évig Tisza István fiának nevelője. Lásd Kenyeres, 1982: 592.

³¹ Falusi, 2018: 174.

³² MNL OL, K 27. 4. napirendi pont. 9–10. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1921. február 24.

³³ Bárdi, 2013: 323–324.

³⁴ ÁBTL, 3.1.6. P–2150. 48. Dr. Nádasi Jenő és társai. dr. Kolosváry Bálint támogató nyilatkozat. 1944. április 26.

„nemmel” elutasították. Kérelmére a Belügyminisztérium munkatársai mintegy rosszállóan külön fel is jegyezték, hogy Riesz már 1919-ben elhagyta Romániát (értsd túl korán – K. J. M.), a titkos összejöveteleken való részvétel pedig önmagában nem minősül ellenforradalmi érdemnek.³⁵

Braun Béla talán nem volt a „klasszikus értelemben” vett menekült, ugyanis nem az impériumváltások során kényszerült elhagynia lakhelyét, története azonban így is meglehetősen sok tanulsággal szolgálhat a két világháború közötti határátlépések történetének vizsgálata során. Rámutat ugyanis a tényre, miszerint a menekülés, a korábbi élet feladásának kényszere, sem időben, sem pedig térben, nem egy monolit fogalom, azaz a menekülés szempontjából nem kizárólag csak azokat az eseteket érdemes vizsgálni, melyek a húszas évek első felével bezárólag, repatriálásra kényszerítettekről szólnak. Braun 1898-ban született Putnokon, azaz a trianoni országhatárokon belül. Okleveles mérnökként 1921-ben került Kolozsvárra, ahová a Hajós és Szántó Elektromosgyár küldte fióközemet létesíteni. Braun úgy tűnik jól berendezkedett a „kincses városban”, ugyanis időközben meg is nősült. Történt mindez éppen abban az időszakban, amikor honfitársainak ezrei tartottak pontosan az ellenkező irányba, hátrahagyva egész addigi életüket.³⁶

Braun kiköltözése után rövidesen megismerkedett Marcinkiewitz Artúrral, aki a mérnök emlékei szerint, akkoriban a kolozsvári magyar konzulátus egyik munkatársa volt. Valójában 1922 és 1928 között „csak” útlevélkirendeltség működött Kolozsváron, melynek szerepe egyáltalán nem merült ki pusztán a romániai magyarság utazásainak admisztrálásában, a kirendeltség ugyanis rendszeresen küldött információs jelentéseket a budapesti Külügyminisztérium számára.³⁷ Érdekes, hogy a kirendeltségen dolgozó tisztviselő 1895-ben éppen Kolozsvárott született³⁸, ahol aktív részt vállalt a város sportéletében: már az első világháború előtt a Kolozsvári Korcsolyázó Egyesület igazolt sportolója volt, és úgy tűnik, hogy a korcsolya iránti érdeklődése a háború után is kitartott.³⁹ Nevét Marcinkiewiczként írva, 1938-ban megtaláljuk a bukaresti magyar követség munkatársai között, követségi iroda-segédtsztként.⁴⁰ Braun szerint, azért barátkoztak össze meglehetősen hamar, mert mindketten sportemberek voltak, de a közös nevező megtalálásában a mérnök segítségére lehetett, hogy öccse, József, a Hungária, azaz az MTK 36-szoros magyar válogatott labdarúgója volt.⁴¹ A kilencszeres bajnok, kora egyik legjobb labdarúgójának tartott Braun József, munkaszolgálatosként tűnt el valahol a keleti fronton. 1930-ban mint megbízhatatlan, „magyar érzelmű” idegent, Braun Bélát kiutasították Romániából, és egyúttal megvonták a munkavállalói

³⁵ Uo. 42.

³⁶ ÁBTL, 3.1.6. P–2318. 4. Braun Béla és Binét Miklós. Braun Béla mentesítési kérelme. 1944. május 1.

³⁷ Bárdi, 2013: 318.

³⁸ *Honvédségi Közöny*, 1944/31. 632.

³⁹ A kolozsvári korcsolyázó-verseny. *Budapesti Hírlap*, 1913. február 4., 20.; Óriási küzdelem után dőlt el Románia gyorskorcsolyázó bajnoksága. *Ellenzék*, 1925. január 21., 7.

⁴⁰ Magyarország tiszti cím- és névtára, 1938: 34.

⁴¹ Testedzés. A Hungária egy pontot veszített a Kispesttel szemben. *Budapesti Hírlap*, 1926. október 17., 21.

engedélyét is. A barátság azonban megmaradt, és a két „sportember” Budapesten újra kapcsolatba került. 1936-ban Marczinkiewitz kötötte össze Braunt vitéz Marossy Dezső ezredessel, aki akkoriban a Vezérkari Főnökség 2. osztályánál teljesített szolgálatot, majd később a szegedi V. honvédhadtest kémelhárító osztályának vezetője lett.

Elbeszélése szerint Braun ezután a magyar hírszerzés ügynökévé vált, és 1938 és 1941 között 27 alkalommal lépte át az ország határát, hogy Barna Béla álnéven kémkedjen Romániában és Jugoszláviában, elsősorban a honvédség érdekében. Kézenfekvőnek tűnik azonban a feltételezés (gondolva itt az útlevélkirendeltség kettős működésére), hogy már kiutasítása is valamilyen hírszerző tevékenység miatt történhetett, melyre talán Marczinkiewitz barátja szervezhette be. Ha hihetünk a rövid önéletírásnak, hírszerzőként Braun járt Aradon, Temesváron, Marosvásárhelyen és Brassóban, ahol többeket be is szervezett. Saját magát a Weiss Manfréd gyár tisztviselőjének adta ki, és hamis katonai adatok kiszolgáltatásával dezinformálta a román elhárítást, illetve közvetve annak hadműveleti osztályának vezetőjét. Bevallása szerint értékes információkat szerzett a Károlyvonal építéséről, annak technikai felszereléséről, továbbá az 1940 augusztusában kishíján kirobbanó román–magyar katonai konfliktust megelőző hetekben információkkal szolgált a román alakulatok csapatmozdulatairól és mozgósítási terveiről.⁴²

Braun Béla kémtevékenységének egyértelmű igazolására feltehetően nincs lehetőség, azonban környezetének, és az általa elbeszélte személyek utólagos ellenőrzésével már jócskán tisztább képet kaphatunk. Talán a történet mellett szól az az érv, hogy a kémek általában, ha nem muszáj, nem fedik fel tevékenységüket. Nyomósabb indoknak tűnik azonban a szegedi V. honvédhadtest kémelhárító osztályának 1942. november 24-én kiállított (3530/42 sz.) okirata, mely hivatalosan igazolta, hogy Braun Béla 1938. szeptember 21-től, 1941. március 7-ig önként vállalt hírszerzői feladatokat a honvédség számára Románia és Jugoszlávia területén, majd részt vett a második bécsi döntést követő erdélyi bevonulásban.⁴³

Akárcsak Marczinkiewitz, Marossy ezredes személye is a történet hitelességét erősíti. Szentpétery György, korábbi vezérkari százados 1945 után az állambiztonsági szerveknek tett beszámolója szerint, Marossy a szászvárosi 64. közös gyalogezrednél kezdte katonai pályafutását, majd miután jól beszélt románul, a hírszerzéssel foglalkozó 2. vkf. osztály Offenzív Alosztályához (Koffa) került. Szentpétery szerint Marossy „nem volt rossz” hírszerző, de „alattomosnak és gyűlölködőnek”, illetve túlon túl antiszemita embernek tartotta, ezért elhelyeztette a Koffától.⁴⁴ Így került Szegedre, ahol 1939 és 1941 között a szegedi V. hadtest II. kémelhárító osztályának vezetője

⁴² ÁBTL, 3.1.6. P–2318. 5. Braun Béla és Binét Miklós. Braun Béla mentesítési kérelme. 1944. május 1.

⁴³ Uo. 12.

⁴⁴ ÁBTL, 4.1. A–857. 190–191. VKF/2-es beosztottakról jellemzés III. Marossy Dezső jellemzése. Az irat keletkezése nem megállapítható.

lett.⁴⁵ Az ilyen, a kémelhárítás során használatos *terminus technicus* szerinti (jelen esetben román), arcvonalak feladatai közé tartozott tiszta képet biztosítani a szomszédos államok haderejéről, illetve az adott állam politikai és hadászati célkitűzéseiről.⁴⁶

Figyelembe véve a mentesítési kérelemért folyamodó Braun kiszolgáltatót, érdemeit mennél jobban kihangsúlyozni kényszerült helyzetét, úgy tűnik, hogy a hírszerzői tevékenység lényegi részében nincs okunk kételkedni. Tudjuk azt is, hogy Braun túlélte a háborút, miután neve szerepel a Budapesten élő, egykori 2. vkf. osztály hírszerzőinek az ötvenes években készített regisztrumában, habár maga feltehetően sosem volt a vkf. ügynöke.⁴⁷ Amikor Braun neve évekkel később, egy operatív dossziéban újra előkerült, azt írták róla, hogy érdemeinek köszönhetően 1944-ben mentesítették.⁴⁸ Ennek némiképp ellentmond, hogy kérelmére a fent leírt „érdemek” ellenére, a javasolom, és a nem javasolom sorok mellé, egy fekete ceruzával írt nemet kanyarítottak, feltehetően Jaross Andor „J” monogramjának társaságában.⁴⁹

Megítélésem szerint valahol a fenti két történet cselekménye között húzódik mindaz, amiről özv. Schreiber Izidorné saját és lányai mentesítési kérelmében írt 1944 májusában. Miután férje 1941-ben elhunyt, Schreibernének egyedül kellett menekvést találnia családjá számára, melyhez néhai férje az erdélyi impériumváltás során tanúsított „nemzethű” magatartását kívánta segítségül hívni. A mentesítési kérelemben foglaltak szerint: Schreiber Izidor 1911 és 1920 között a kolozsvári vasútállomás helyettes állomásfőnökeként szolgált, miközben az 1918-as tiszti cím- és névtárban a kolozsvári állomás főellenőreként találhatunk a vasutasra.⁵⁰ Az özvegy visszaemlékezése szerint, férjét 1919 elején a hűségeskü megtagadása, illetve az erdélyi vasutassztrájkban betöltött szerepe miatt, napokig tartották fogva a román hatóságok, miután ő volt a felelős a vasúti személyzet magatartásáért.⁵¹

Az egész Erdélyre kiterjedő sztrájk, a Zsil völgyében a január 19-étől lezajlott tragikus események következménye volt, mely során a román gárdisták és bányászok, a január 21-i fegyveres összetűzéseket megbosszulandó, kegyetlenül megbotozták a harcokban részt vett magyar lupényi, illetve vulkáni bányászokat és vasutasokat (akik ekkora fegyvereiket már beszolgáltatták), a vulkáni bányagondnokot pedig főbe lőtték.⁵² Ennek következtében január 22-e reggelén egész Erdélyben

⁴⁵ ÁBTL, 3.2.5. O-8-031. 306. „Rába” Volt horthysta VKF/2 jugoszláv ügynöksége. Marossy Dezső. 1951. június 19.

⁴⁶ Uo. 445-446. Nyilvántartó alcsoportok szervezeti és feladatai 1943 év végén. A dátum nem egyértelműen megállapítható.

⁴⁷ ÁBTL, 4.1. A-854. 29. Budapest területén élő volt horthysta VKF/2-es tisztek és beosztottak A-Z. Braun Béla. 1961. december 29.

⁴⁸ ÁBTL, 3.1.5. O-13447/1. 189. Marton János, dr. Tájékoztató jelentés. 1965. január 11.

⁴⁹ ÁBTL, 3.1.6. P-2318. 11. Braun Béla és Binét Miklós. Braun Miklós összefoglaló kérdőíve. 1944. május 12.

⁵⁰ Magyarország tiszti cím- és névtára, 1918: 288.

⁵¹ ÁBTL, 3.1.6. P-2110. 4. Schreiber Izidorné, özv. Schreiber Izidorné és családjának mentesítési kérelme. 1944. május 30.

⁵² Romsics, 2019a: 175.

sztrájkba kezdtek a vasutasok, és hamarosan más ágazatba tartozó munkások is csatlakoztak hozzájuk. Kolozsváron például leálltak a posták, zárva maradtak a különböző üzletek kirakatai, és megállt a munka az üzemekben is. A munkabeszüntetésekben becslések szerint mintegy 30–80 ezren vehettek részt, akik a lakosság zaklatásának megszüntetését, illetve a botozások mellőzését kérték, szociális biztonságot, és mindenekelőtt Apáthy István szabadon bocsájtását követelték.⁵³

Schreinerne emlékei szerint férjét, szabadulása után két hónapon át, családjával együtt, állandó katonai őrizet alatt tartották, aki szolgálatát csak szuronyos őr kíséretével láthatta el. Mindeközben azonban lehetősége adódott elősegíteni bizonyos „magyarországi kémek” ténykedését és utazását a megszállt területek, illetve Budapest között. Az özvegyasszony elbeszélése szerint Schreiber segített elmenekülni a szökésben lévő Pichy Bélának, akit a Külügyminisztérium küldött Erdélybe. A helyettes állomásfőnök vasutas ruhával látta el a kémkedéssel vádolt Pichyt, majd szolgálattételre osztotta be egy Magyarországra tartó vonatra. Miután pedig 1920. július 28-án megtörtént a család kiutasítása, Schreiber Izidor az Országos Magyar Párt (OMP) felkérésére, (akárcsak Riesz Frigyes) fontos iratokat csempészett át a román–magyar határon, melyeket belekötöttek a gyerekek iskolai tankönyveinek fedelébe, belevarrtak az ágyak matracába, illetve elrejtették őket a mosószappan belsejébe. Budapestre érve, közel három hónapig, 1920. november 12-ig éltek egy, a Kőbánya felső vasútállomáson oldalvágányra tolt vagonban, mire lakást utaltak ki a család számára.⁵⁴ Nem kizárt, hogy Schreiber valóban csempészett iratokat Magyarországra (emlékezzünk csak a Grandpierre-, illetve Kolosváry-féle szervezkedésre) de ha valóban így tett, biztos nem az OMP felkérésére: az ugyanis csak 1922-ben alakult meg.⁵⁵

Sajnálatos módon Schreiberne mentesítési kérelméhez csatolt, igazoló okiratoknak csak a Belügyminisztérium munkatársai által készített jegyzéke maradt ránk. Az A-tól a G betűkig jelölt iratok között vizsgálatunk szempontjából a C, a D, az F, illetve a G pontok alatt felsorolt dokumentumok az igazán fontosak. A C betűjelű melléklet egykoron a M. Kir. Államvasutak Igazgatóságának 106.065/93. sz. igazolását rejtette, mely akceptálta a Schreiber család kiutasítását, és a családfőt szolgálattételre osztotta be Budapest területére. A D pont a budapesti Lakáshivatal 5688/1920 sz. lakáskiutaló levelét fedte, mely Schreiber Izidor és családjának 1920. november 12-én lakást utalt ki a fővárosban.⁵⁶ Schreiberne és két lánya, több mint húsz év elteltével is Budapesten, a nyolcadik kerületi Kis Stáció utca 5. szám alatt laktak.⁵⁷

⁵³ Uo. 176.

⁵⁴ ÁBTL, 3.1.6. P–2110. 6. Schreiber Izidorné, özv. Schreiber Izidorné és családjának mentesítési kérelme. 1944. május 30.

⁵⁵ Az Országos Magyar Párt történetéről lásd György, 2017.

⁵⁶ ÁBTL, 3.1.6. P–2110. 15. Schreiber Izidorné, özv. Schreiber Izidorné és családjának mentesítési iratait felsoroló jegyzék. A dátum nem egyértelműen megállapítható.

⁵⁷ Budapesti Telefonkönyvek. Távbeszélő-hálózatok betűrendes névsora, 1942: 442.

Ezen iratoknál is fontosabbnak tűnnek az F, illetve a G pontok igazolásai. Előbbi ugyanis, ha hihetünk a belügyi szervek által készített jegyzéknek, Paál Árpád, utóbbi pedig György Dénes 1944. február 8-án kelt nyilatkozatait tartalmazta.⁵⁸ Paál felbukkanása kiemelkedő fontosságú, meglehetősen nagy kár, hogy levele nem maradt fent Schreiberne iratai között. Személye ugyanis meghatározó szerepet töltött be az erdélyi magyar kisebbség két világháború közötti történetében, miután politikai önszerveződésének egyik legfőbb szervezője volt. 1918 novemberében Udvarhely megye helyettes alispánjává nevezte ki a Károlyi-kabinet, majd egészen 1919 januárjában bekövetkezett letartóztatásáig a Székely Nemzeti Tanács elnöki tisztjét is viselte. Az 1920 ősztől megjelenő *Keleti Újság* főszerkesztője, az OMP bukaresti, majd 1940-től az Erdélyi Párt budapesti képviselője. Kós Károly és Zágony István mellett a *Kiáltó Szó* egyik szerzője.⁵⁹ Mindemellett Paál ugyancsak az egyik vezető személyiségévé vált (Grandpierre Emil és Költő Gábor mellett) a már emlegetett Szellemi Front tisztviselői ellenállásnak is.⁶⁰ Ha Paál Árpád valóban úgy vélte, érdemes nevét adnia a Schreiber család történetéhez, akkor nem valószínű, hogy kételkednünk kellene a OMP részére történt „információcsempészetben”.

Mindezektől függetlenül Paál véleménye és szerepe a hazai zsidósággal kapcsolatban, legalább is ellentmondásos. Bárdi Nándor úgy fogalmaz, hogy a zsidókérdést a fajok európai disszimulációjaként értelmezte, ennek értelmében a magyar nemzetnek kívánt minél többeket megmenteni a zsidóknak minősítettek közül.⁶¹ Az Erdélyi Párt azonban, a zsidóságot érintő törvényjavaslatok parlamenti tárgyalásakor, minden esetben támogatta a kormányzatot, és nem volt külön Paál sem: az izraelita vallásfelekezeti jogi helyzetét módosító törvény vitáján (1941 decemberében) egyértelműen helyeselte az izraelita egyház visszaminősítését az elismert egyházak köréből, történelmi, még hozzá az 1918-as összeomlás körüli eseményekre hivatkozva.⁶² Mindenesetre nagyot fordult a világ a Károlyi-adminisztráció egykori tisztviselőjével, habár az igazolása tükrében úgy tűnik, hogy amikor 1944 elején a Schreiber család védelmére tollat ragadott, nem jutottak Paál eszébe a kevéssel több mint két évvel korábban tett kijelentései. Ennek ellenére, a Schreiber család kérelmének hátoldalára, a BM bírálást végző munkatársai, nagy kék betűkkel azt írták fel, hogy „alkalmatlan”.⁶³

⁵⁸ György Dénes (1887–1983): újságíró, versmondóművész. Paál Árpád szerkesztőségének idején a kolozsvári *Újság* felelős kiadói igazgatói tisztjét is betöltötte. Emlékiratai a két világháború közötti időszak kiváló forrásgyűjteménye. A matuzsálemi kort megélt György versmondói szerepe elválaszthatatlan az erdélyi magyar irodalom történetétől.

⁵⁹ Bárdi–Monok, 1992: 5.

⁶⁰ Bárdi, 2013: 9.

⁶¹ Paál Árpád polgári radikálisból lett szélsőjobboldali nézeteiről bővebben lásd Horváth Sz., 2005: 117–200.

⁶² Uo. 199–200.

⁶³ ÁBTL, 3.1.6. P–2110. 7. Schreiber Izidorné, özv. Schreiber Izidorné és családjának mentesítési kérelmének borítója. 1944. május 30.

Teljes bizonyossággal meggyőződni a három történet valóságáról, természetesen nem lehet. Megeshet azonban, hogy ez nem is akkora baj, hiszen a kémkedés vagy más néven az úgynevezett „információcsempészet” mintája, így is bizonyítható. Ha netalán a mentesítési kérelmek szerzői néhol (saját életük megmentésének érdekében és a deportálások elkerülése végett) el is túlozták kémtevékenységüket, annyi bizonyos, hogy a zűrzavaros átmeneti időszakban a magyar állam, és a hírszerzés joggal gondolhatta, hogy a nyelvtudással és helyismerettel egyaránt rendelkező menekültek felhasználhatóak bizonyos kémtevékenységekre, de legalább is egynémely iratok, illetve információk menekülés közbeni átcsempészésére a frissen megrajzolt határokon. Önálló kutatás tárgya lehetne kideríteni, hogy ez vajon milyen kereteket öltött, és hogy miképpen reagálhatott minderre az Erdélyben lassacskán berendezkedő román állam és annak elhárítása.

V. Ellenállás az elcsatolt területeken

Az egyértelmű és tragikus katonai, illetve politikai helyzet ellenére, az ellenforradalmi politikai elit a Párizs környéki rendezések után még hosszú ideig nem mondott le a kialakult status quo megváltoztatásáról, adott esetben akár jóval radikálisabb módon: fegyverek segítségével. A két világháború közötti magyar kormányzatok válságos időszakokban, amilyen az első világháborút követő pár éves periódus, illetve a harmincas évek vége volt, törekedtek fegyverrel, akár diverzáns alakulatok bevetésével destabilizálni az utódállamokat, mely feladatokra az ellenforradalmi rendszer a maga alá gyűrt szélsőjobbaldali–fajvédő titkos csoportokat, paramilitáris szervezeteket (például: Kettőskereszt Vérszövetség) kívánta felhasználni.⁶⁴

A trianoni határok közé szorított magyar revíziós politika determinált útja volt bármely lehetőség megragadása a kétségbeejtő (határ)helyzet megváltoztatására. Talán nem erőltetett okfejtés mindeközben azt gondolni, hogy az 1918–1919-ben lezajlott, alapvetően elszigetelt katonai szervezkedések a berendezkedő utódállamokkal szemben, némiképp megágyaztak, de mindenképpen illeszkedtek a fentebb röviden összefoglalt külpolitikai elképzelésekbe.⁶⁵ Ilyen, akár teljesen önálló vagy kisebb régiókra kiterjedő fegyveres ellenállási akciókról beszámol több mentesítési kérelem is. A tanulmány második felében ezen „ellenálló” menekültek történetei kerülnek bemutatásra.

Leichtner Gyula 1897-ben mint okleveles mérnök lépett szolgálatba a székelyudvarhelyi államépítészeti hivatal tisztviselőjeként, melynek 1912-től m. kir. műszaki tanácsosi kinevezésének

⁶⁴ Pócs, 2022: 38–39. és 45–47.

⁶⁵ Nem beszélve arról, hogy az ország határainak védelmében az egyetlen sikeres próbálkozást éppen katonai úton, szabadcsapatok, illetve irredenta szervezetek bevonásával sikerült véghez vinni Nyugat–Magyarország esetében. Igaz azonban, miszerint a sikerhez nagyban hozzájárult, hogy miután Ausztria és Magyarország egyaránt vesztes állam volt, a nagyhatalmak megengedőbben álltak korábbi döntésük revideálásához. Lásd: Romsics, 2019a: 229–231.

következtében a főnökévé vált.⁶⁶ Leichtner feladata ezáltal Udvarhely vármegye közlekedési hálózatának megfelelő kiépítése és karbantartása volt, mely munka 1916 után, a hadműveleti területek közelsége miatt, még inkább felértékelődött. A román csapatok Csíkszereda irányából érkezve 1918. december 6-án vonultak be Székelyudvarhelyre, a délután két órakor érkező Nicolescu tábornokot a vármegye helyettes alispánja, Paál Árpád fogadta.⁶⁷ A megszállók és a fogadók közötti kezdeti bizalom mindössze pár napig tartott, ugyanis a magyar felet rövideen egyre több sérelem érte. A bevonulás után életbe lépő katonai cenzúra következtében a vármegyébe érkező lapokat és könyveket például azonnal elégették, és hamarosan a magyar nemzeti jelképek is sorra kerültek: december 11-én betiltották a szabadiskola plakátját az azon szereplő Himnusz miatt, január 5-én éjjel pedig megrongálták a nem sokkal korábban, az első világháborúban részt vett székelyek emlékére állított Vasszékely szobrot.⁶⁸ Miután a magyar tisztviselők (köztük Leichtnerrel) január 15-e után sem voltak hajlandók letenni a húségesküt, házkutatások, illetve letartóztatások vették kezdetüket.⁶⁹

Leichtner szerint a magyar tisztviselői kar „felesketése” ellen ellenállási mozgalom szerveződött Udvarhely vármegyében, mely egy „*elsietett intézkedés következtében csak részlegesen, az u. n. parajdi felkelésben robbant ki*”. De mi is történt valójában a parajdi vagy más néven, sóvidéki felkelés során? 1919. március 29-én távirat érkezett a Nyárád folyó mentén fekvő Deményháza vasútállomására, mely arról számolt be, hogy „a magyar állami vasút alkalmazottjainak a román hatóságok az eskü letételét elengedték”. A vasutasok ezt úgy értelmezték, hogy a román uralom megszűnőben van, és a magyar hadsereg (esetleg a Székely Hadosztály) közeledik Nyárádmente felé. A helyi kocsmában ünneplő férfiak késsel megsebesítettek egy arra járó román csendőrt, majd néhány óra leforgása alatt az egész vidék lángokba borult.⁷⁰ A „felkelők” egy csoportja Marosvásárhely felé indult, de miután észlelték, hogy kevesen csatlakoznak hozzájuk, idővel visszatértek otthonaikba. Mások azonban Szováta felé vették az irányt, ahol mintegy száz fegyveres megostromolta és elfoglalta a csendőrség épületét, illetve a helyi postát és vasútállomást. A sikeres laktanyafoglalás után egy három szekérből álló csapat Parajdnak indult, ahol ugyancsak sikerült a román csendőröket lefegyverezni.⁷¹ A nyárádmenti konfliktus folyamánként három felkelő tűzharcban vesztette életét, két román csendőrt pedig a környékbeli lakosok vertek agyon. A lázongások elfojtására a román parancsnokság több katonai, illetve csendőr alakulatot vezényelt a térségbe, amelyek annak ellenére, hogy ellenállással már nem is találkoztak, kegyetlenül bosszút

⁶⁶ ÁBTL, 3.1.6 P–2097. 4. Leichtner Gyula és társa. Leichtner Gyula mentesítési kérelme. 1944. május 12.

⁶⁷ Bárdi, 1993: 85.

⁶⁸ Uo. 90.

⁶⁹ Uo. 97–99.

⁷⁰ Romsics, 2019b: 234.

⁷¹ Szekeres Lukács, 2009: 96–97.

álltak a történetekért és meggyilkolt bajtársaikért. A környék férfi lakosságát napokig vallatták, százakat vertek és botoztak véresre. Már a kínzásokba is többen behaltak, voltak, akiket kivégeztek, egy Zárug nevű férfi pedig öngyilkosságba menekült a változatos kínzások elől és felakasztotta magát.⁷²

Leichtner szerint a tragikusan végződött parajdi felkelés egy, a Székelyföld és egyúttal egész Erdély visszaszerzésére, illetve a megszálló román alakulatok, valamint az újonnan kinevezett adminisztráció térségből való kiszorítására tett nagyobb kísérlet „egyik ága” volt csupán. Leichtner bevallása szerint a felkelés vezetője sógora, Bocz Endre volt.⁷³ A felkelés valós motivációinak feltárása számos nehézségbe ütközik, ugyanis a rendelkezésre álló források java része emlékiratokból, elbeszélésekből származik, illetve a kilencvenes évek végén, és a kétezres évek elején kikérdezett idős emberek beszámolóiból. Hasonló a helyzet Bocz személyével kapcsolatban is, miközben Leichtner neve egy esetben se merül fel a visszaemlékezésekben. Laár Ferenc parajdi plébános elbeszélése szerint egy Boócz Endre nevű tartalékos százados vált a felkelői csoportok vezetőjévé és megszervezőjévé,⁷⁴ a Bárdi Nándor által idézett, 1919 őszén rögzített Udvarhely vármegyei „sérelem-gyűjtemény” azonban csak a parajdi csoport vezetőjeként hivatkozik a századosra.⁷⁵ Az eset bekerült a magyar külügyminisztérium által a béketárgyalásokra összeállított sérelmi jelentésbe is, mely szerint Bocz hamar meggyőződött a tényről, miszerint immáron a szovátaiak (!) csupán csak „agent provocateur-ök” szavára indultak meg, és inkább igyekezett lecsillapítani, majd hazaküldeni a felkelőket, tartva egy esetleges román ellenakcióktól.⁷⁶

Mentesítési kérelmében foglaltak szerint, mielőtt Budapestre menekült volna, Leichtnert, államellenes tevékenység címén, a román hatóságok letartóztatták, házat pedig budapesti kapcsolatok és fegyverek után kutatva feldúlták.⁷⁷ Jodál Gábor ügyvéd, behívott parlamenti képviselő igazolása szerint Leichtner mindvégig részt vett az Udvarhely vármegyében kibontakozó tisztviselői ellenállásban, és a Dobrudzsába való közvetlen deportálás veszélye elől döntött a menekülés mellett.⁷⁸ A különböző fővárosi sajtóorgánumokban 1921 novemberében közölt nekrológok szerint Bocz Endre azonban, nem volt ilyen szerencsés. Udvarhely vármegye egykori számvizsgálójáról, mint a parajdi székely forradalom megszervezőjéről emlékeztek a budapesti napilapok, kinek szökéséig súlyos szenvedéseket kellett átélnie román elfogatása során.⁷⁹ Az MTI-től átvett közlemény szerint fogvatartói fél éven keresztül hurcolták börtönről börtönre, a román

⁷² Romsics, 2019b: 235.; és Bárdi, 1993: 101.

⁷³ ÁBTL, 3.1.6 P–2097. 5. Leichtner Gyula és társa. Leichtner Gyula mentesítési kérelme. 1944. május 12.

⁷⁴ Józsa, 2001: 283.

⁷⁵ Bárdi, 1993: 99–100.

⁷⁶ A magyar békeszerződés. A magyar béketárgyalások I., 1920: 234.

⁷⁷ ÁBTL, 3.1.6 P–2097. 5. Leichtner Gyula és társa. Leichtner Gyula mentesítési kérelme. 1944. május 12.

⁷⁸ Uo. 18.

⁷⁹ Egy székely mártír halála. *Budapesti Hírlap*, 1921. november 22., 5.

törvényszék azonban már csak szökése után ítélhette halálra.⁸⁰ Lengyengült szervezetével tüdőgyulladás végzett.⁸¹ Leichtnert menekülése után a kereskedelemügyi minisztériumban osztották be szolgálatra, ahonnan 1932-ben kormányzói kitérővel vonulhatott nyugdíjba.⁸²

A mentesítési kérelemhez tartozik özvegy Bocz Endréné igazolása is, aki nyilatkozatában férjére, mint a felkelés parajdi csoportjának vezetőjére hivatkozott. Kissé meglepő módon azonban a Leichtnerrel kapcsolatos sorok nem tulajdonítanak túl nagy jelentőséget az államépítészeti hivatal főnökének. Bocz Endréné szerint Leichtner Gyulát „*rokon kötetlenség és meghitt összeköttetése*” következtében férje bizalmasan beavatta terveibe és „*utazásai kapcsán tanácsait kikérte*”.⁸³ Mindezek fényében úgy tűnik, hogy Leichtner tagadhatatlanul súlyos, pusztító létét fenyegető helyzetében megpróbálta szerepét valamelyest felnagyítani a nyárádmenti események során, miközben egyértelműen inkább Bocz meghatározó szerepe rajzolódik ki. Az ugyanakkor a tartalékos százados esetében sem állja meg a helyét, miszerint a felkelés szervezője és irányítója lett volna, hiszen még az özvegye is „csak” a parajdi csoport vezetőjeként hivatkozik rá.

Áttekintve a felkeléssel kapcsolatos szakirodalmat az is egyértelművé válik, hogyha nem is „agent provocateur-ök”, de egyértelműen a már korábban kifejtett félreértés vezetett fegyveres összetűzések kirobbanásához. A magyar haderő, mely az elbeszélte események időpontjában a Vörös Hadsereg nevet viselte, ekkor (már) még semmiképpen sem volt abban az állapotban, hogy Erdély visszafoglalásán gondolkozhasson. Bocz szerepe azonban mégis fontos, hiszen a hozzá hasonló tiszték nélkül, akik hazaküldték az elkeseredésükben fegyvert fogó székelyeket, a román reguláris erők még nagyobb vérengzést rendezhettek volna, ha a rosszul felszerelt felkelőket fegyverben találják. Bocz Endre „leszerelést” választó döntése által bizonyosan sokak életét mentette meg. Leichtner kérelmének borítójára pedig mindössze annyit írtak, hogy „alkalmas”.⁸⁴

Gábori Bertalan Észak-Magyarország cseh megszállásának idején ügyvédként és újságíróként dolgozott Eperjesen. Mentésügyi kérelmének precíz, pontos összeállításáról sőt, hogy egy szakavatott jogász munkája, ennek köszönhetően története szinte hiánytalanul maradt ránk.⁸⁵ Szakmájából következett, hogy Gábori elsősorban a jog segítségével, semmint fegyverrel próbálta meg orvosolni a csehszlovák hatóságok túlkapásait, de több esetben nevét nyíltan felvállaló publicisztikákkal igyekezett felhívni a figyelmet a nemzeti diktatúra során elszenvedett sérelmekre. Gábori története arra emlékeztet, hogy az elcsatolt területeken élő magyarság nem csupán fegyverrel, vagy sztrájkokkal lehetett képes felvenni a harcot az új hatalommal szemben, illetve, hogy

⁸⁰ Egy mártír székely halála. *Friss Újság*, 1921. november 22., 3.

⁸¹ Halálozás. Köpeczi Bocz Endre. *Pesti Hírlap*, 1921. november 22., 5.

⁸² ÁBTL, 3.1.6 P-2097. 5-6. Leichtner Gyula és társa. Leichtner Gyula mentesítési kérelme. 1944. május 12.

⁸³ Uo. 20.

⁸⁴ Uo. 8.

⁸⁵ ÁBTL, 3.1.6. P-2324. 1-80. Gábori Bertalan. Gábori Bertalan mentesítési ügye.

mekkora szükség is volt valójában a képzett, tanult értelmiségre, hiszen a harcok elcsendesedése után az ő vállukra nehezedett a kisebbségi sorba került magyarság érdekeinek védelme.

A rendkívüli energiákkal megáldott Gábori szerteágazó történetének fonalát érdemes talán Klonfár Erzsébet peres ügyével felvenni. Amint az a hatos számú újságmellékletből kiderült, 1921 nyarán Klonfár Erzsébetet az eperjesi rendőrök (egy ismeretlen cseh tisztviselő utasítására) azért kísérték be a rendőrségre, mert úgynevezett „magyarruhában” jelent meg a „presovi” Fő utcán. Az ügyészség a kihágási törvény 36. szakasza, illetve az úgynevezett 1919. évi 39. sz. „Srobár-rendelet” alapján eljárást indított a nő ellen, akit az eperjesi járásbírószágon el is marasztaltak.⁸⁶ Az „úrleány” védelmét ezek után Grün, azaz Gábori vette át, és sikerült bizonyítania, hogy az eljárás alapját képző törvénycikk nem alkalmazható ruhaviselőre, ugyanis azok „csak” az idegen nemzetek zászlóinak, jelvényeinek, illetve címereinek használatának tiltásáról rendelkeztek. Ennek következtében a fellebbviteli bíróság ejtette a vádat, és semmissé nyilvánította a járásbírószágot ítéletét.⁸⁷ Schubert Zoltán, a Felvidéki Liga volt főtitkára által jegyzett mentesítő igazolás szerint, Gábori annyi, a fentihez hasonló ügyben vállalt szerepet, hogy azokat egy idő után már nem is tartották számon, de megesett például, hogy az ügyvédnek olyanokat kellett védenie, akiket a csehszlovák hatóságok nyilvános Himnusz éneklés miatt fogtak perbe.⁸⁸

Miközben Gábori ügyvédként védte honfitársait, a *Prágai Magyar Hírlapban*, illetve a *Kassai Naplónál* is jelentetett meg írásokat. Újságírói tevékenységét a mellékletként csatolt, cseh és magyar nyelven kiállított, közjegyző által hitelesített sajtóigazolványa is tanúsítja.⁸⁹ Mentelési kérelmében Gábori három esetet tartott érdemesnek kiemelni hírlapírói tevékenységéből, melyekkel azt igyekezett megvilágítani, hogy hazafias, általa irredentaként jellemzett publicisztikai tevékenységével elkerülhetetlenül konfrontálódott a csehszlovák hatóságokkal. Időben az első, az 1921. május 22-én „Figyelő” álnév alatt írt cikke, mely tulajdonképpen egy tudósítás volt, a Szlovenszkói és Ruszinszkói Magyar Színpartoló Egyesület 1921. május 15-i kassai megalakulásáról.⁹⁰ A Schalkház szálló épületének zsúfolásig megtelt nagytermében Körmeny Ékes Lajos nemzetgyűlési képviselő nyitotta meg az egyesület alakuló ülését, majd az ugyancsak képviselő

⁸⁶ Uo. 65. Észak–Magyarország katonai megszállását követően a csehszlovák kormány Vavro Šrobár személyében tejhatalmú minisztert nevezett ki Szlovákia élére. A pozsonyi székhelyű minisztérium feladata a megszállt területek pacifikálása és a közállapotok stabilizálása volt, melynek kulcsa a csehszlovák közigazgatás megszervezésében rejlett. A vármegyék élére zsupánokat neveztek ki, és hamarosan megkezdődött a hűségeskü követelése a magyar tisztviselőktől. Lásd Angyal, 2002: 16–17.

⁸⁷ ÁBTL, 3.1.6. P–2324. 64–65. Gábori Bertalan. Hatósági bizonyítvány. Klonfár Erzsébetéről szóló újságcikk. 1944. április 8.

⁸⁸ Uo. 48.

⁸⁹ Uo. 7 és 63.

⁹⁰ Uo. 25.; és Fedinec, 2002: 85.

Korláth Endre⁹¹ is szóra emelkedett.⁹² Gábori elsősorban azért választhatta ezt a politikai szempontból talán kevésbé fontos írását bemutatni, mert tudósításának végén, egyfajta felhívással élve a Csehszlovákiában élő magyarokhoz, két évre előre felajánlotta a havi öt koronás tagdíjat a Szinpártoló Egyesület számára. Mint fogalmazott, „*tenger közepében felaprózott kis sziget vagyunk, itt élő magyarok*”, kiket hagyományaikhoz és a kultúrájukhoz való ragaszkodás őrizhet meg, „*a tenger hullámaiban úszó aknák*” metaforája mögött rejtőző utódállamok kisebbségellenes tevékenységével szemben.⁹³

Gábori nemcsak védte, de, ha úgy érezte, hogy azok „cseh zsoldba” szegődtek, támadta is a felvidéki magyarokat. Bevallása szerint a „Kufstein” című „irredenta tárgyú allegorikus verse” egy időben jelent meg a *Prágai Magyar Hírlapban*, illetve a *Kassai Naplóban*.⁹⁴ Az 1921 júliusában Eperjesen született költemény azonban, elkészültekor semmiképp sem jelenhetett meg a két világháború közötti időszak egyik legszínvonalasabb csehszlovákiai magyar sajtóorgánumának hasábjain, annak legelső száma ugyanis, csak egy évvel később, 1922. július 1-én került ki a nyomdából. „Allegorikus költeményében” Grün megglehetősen szigorú hangnemben mond ítéletet azokról, akik szerinte elárulták a magyar nemzeti eszmét. Miután felteszi a kérdést, vajon mi vezethetett árulásukhoz, „átkot szór” honfitársaira: „*Emvéretek üzve/Keserü kenyérre,/Keserü kenyéren/Könny tapad és átok,-/Verjen meg az Isten/Renegátok*”, majd így zárja; „*Hitvány képmutatón/Becstele né válók,/Verjen meg az Isten/S ezredéves átok,/Renegátok*”.⁹⁵

Hogy Grün (nevét feltehetően repatriálása után magyarosította) vajon miért érezhette szükségét 1921 nyarán a felvidéki magyarság egy részét elmarasztalni, arra nehéz egyértelmű választ találni. Kézenfekvőnek tűnik azonban a feltételezés, miszerint Grün ugyanúgy érzékelt az új status quo megszilárdulását, mint a további mintegy 1 millió az új csehszlovák állam keretei közé került magyar, akik közül ekkorra számosan dönthettek úgy, hogy belefáradva a prágai adminisztrációval vívott harcba, megkísérik felvenni a mindennapi élet ritmusát és hozzászokni az újonnan kialakult helyzethez. Mindenképpen a megfejtés részévé kell tenni a magyar állam menekültpolitikáját is, hiszen 1920 októberében már megtörténtek az első intézkedések a beáramló menekültek számának korlátozására, 1921 augusztusában pedig első ízben tényleges határozásra is sor került.⁹⁶ A korlátozó intézkedéseknek köszönhetően 1921 végére valóban jelentősen csökkent

⁹¹ Korláth Endre (1881–1946): A Ruszinszkói Magyar Jogpárt alapítója. 1924-ben a ruszinszkói pártok közös listájáról nemzetgyűlési képviselőnek választották. 1929-től szenátor, 1935-től újfent képviselő. Kárpátalja elfoglalása után Ung és Bereg vármegye főispánja lett, majd meghívást kapott a magyar nemzetgyűlésbe. Lásd Angyal, 2002: 319.

⁹² A „Szlovenszkói és Ruszinszkói Szinpártoló Egyesület” megalakulása Kassán. *Ruszinszkói Magyar Hírlap*, 1921. május 18., 1–2.

⁹³ ÁBTL, 3.1.6. P–2324. 25. Gábori Bertalan. A szlovenszkói magyarság kultúrünnepe. 1944. május 22.

⁹⁴ Uo. 10.

⁹⁵ Uo. 28.

⁹⁶ Szűts, 2010: 116.; és MNL OL K. 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1921. július 22., oldalszám (?)

az utódállamokat elhagyó menekültek száma.⁹⁷ Grünnc harcos álláspontja ekkor már nem is feltétlen egyezett a magyar állam elképzeléseivel, Budapest ugyanis jóval korábban, 1919 őszétől kezdve engedélyezte a felvidéki magyar köztisztviselők számára a hűségeskü letételét, remélve a menekültek számának csökkenését.⁹⁸

Kétség sem fér hozzá, hogy a csehszlovák állam illetékesei egy pillanatig sem nézhették jó szemmel, hogy valaki a berendezkedő renddel szemben egyre kevesebb ellenállást tanúsító magyarságot, magyarként ostorozza. Mint láttuk, a nemzetállamban gondolkodó csehszlovák kormányok szigorúan tiltották nemcsak a kisebbségek nemzeti szimbólumainak használatát, de ugyancsak tilos volt a magyarságnak megünnepelni úgy március 15-ét, mint augusztus 20-át. És habár a nemzeti (forradalmi) diktatúra 1920 tavaszán véget ért, a csehszlovák „demokrácia modell” működőképességét mindvégig negatívan befolyásolták Prága (elsősorban a német) kisebbségekkel kapcsolatos paranoid reflexei.⁹⁹ Klonfár Erzsébet peres ügyének híre elért Magyarországra is, noha úgy tűnik „csak” a miskolci sajtóig. A *Reggeli Hírlap* 1922 márciusában, azaz majdnem egy évvel a Grünnc által védett eperjesi lány pere után számolt be a hírről, miszerint az eperjesi helyettes rendőrfőkapitány bűnvádi eljárást indított az ügyvéd ellen, még hozzá hivatalos titok megsértésének ürügyén (a Klonfár-ügy fellebbezése során).¹⁰⁰

Habár nincs egyértelmű bizonyíték arra, hogy a két eset összefüggne, de 1922 szeptemberében kamarai eljárás is indult Grünncel szemben, és a fegyelmi tárgyalást megelőző napon, Thomka Lajos Eperjes helyettes polgármestere, illetve rendőrfőkapitánya, távirat útján tájékoztatta az ügyvédi kamarát a Grünnc esetében való megkülönböztetett eljárásmódról. A „bizalmas úton” megszerzett, és a mentesítési kérelem mellé beterjesztett szlovák nyelvű távirat szerint (melyet a Belügyminisztérium munkatársai fordítottak magyarra) Thomka kifejtette, hogy az ügy politikai színezete miatt fontos, hogy „*dr. Grünnc nemcsak Eperjesről, hanem Szlovákiából is és egyáltalán az állam területéről menjen el, valamint az is, hogy itt többé ne folytasson gyakorlatot (...)*”. A terv az volt, hogy Gábori önként, az ügyvédi kamaránál állít ki „reverzálist”, melyben lemond az ügyvédségről, és tulajdonképpen Magyarországra repatriál. Mindezekből úgy tűnik, hogy a csehszlovák hatóságok jobban szerették volna „csöndesen” lezárni az ügyet, mindennemű botrányt elkerülve.¹⁰¹

Az 1922. szeptember 23-án esedékes fegyelmi ülés után minden bizonnyal Grünnc számára is egyértelművé vált, milyen lehetőségei maradtak, az ügyvéd pedig úgy döntött, hogy a dolgok elébe vág: 1922. október 20-án nyílt levélben fedte fel történetét a PMH hasábjain. A nyílt levél szerint

⁹⁷ Ablonczy, 2020: 191.

⁹⁸ MNL OL, K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1919. szeptember 30.

⁹⁹ Simon, 2009: 109–111.

¹⁰⁰ Egy fellebbezésért vád alá helyezés. *Reggeli Hírlap*, 1922. március 28., 5.

¹⁰¹ ÁBTL, 3.1.6. P–2324. 30. Gábori Bertalan. Thomka Lajos levele. 1922. szeptember 22.

Sáros vármegye zsupáni hivatala, akárcsak az eperjesi elöljáróság, szintén megpróbált hatni az ügyvédi kamarára, hogy döntésüknél vegyék figyelembe Grünnt irredenta publicisztikai tevékenységét. „(...) Mert irredenta és államfelfogató a jó urak szemében mindenki, aki a felek érdekében hatóságoknak jogtalan intézkedése ellen szembeszáll, irredenta mindenki, aki törvényes jogorvoslatot is mer igénybe venni és aki kételkedni merészel a potentátok csálhatatlanságában. Szerintük irredentizmus volt az, hogy egy ártatlanul letartóztatott és meghurcolt magyarruhás leánynak védelmét elvállaltam (...) Ha azért érdemeltem ki az „irredenta” jelzőt, mert ügyvédi hivatásomban ellátott politikai perek során és a sajtóban kifejtett tevékenységgel, a magyarság érdekében, — hivatali atrocitások és elnyomatás ellen harcolva — az igazságot kerestem, — akkor büszkén viselem ezt a kitiüntetést.” „Irredenta lapoknak, irredenta munkatárs” – záródott a nyílt levél.¹⁰²

A történetek következtében Grünnt elhagyta Csehszlovákiát, és Magyarországra repatriált. Nevét a menekült ügyvédek jegyzékéből 1923 januárjában törölték, és ezzel egy időben bejegyezték az ügyvédi kamara lajstromába.¹⁰³ „Szülőföldről való távozásra kényszerítettek, és kenyereimtől fosztottak meg” – írta mentesítési kérelmében az ügyvéd, habár a csatolt mellékletekből az nem derült ki, hogy az ügyvédi kamara végül megfosztotta e Grünnt praxisának gyakorlásától, és végül kiutasítására sem került sor. Noha a csehszlovák állam egyértelműen jogtalanul, pusztán a magyar érdekek állhatatos védelme miatt támadta az ügyvédet, talán ő sem egészen a „Kufstein” című verse szellemében cselekedett. A nyílt levél publikálása kétségkívül igazán bátor cselekedet volt, de a további üldöztetéssel járó kisebbségi sorsot Gábori végül nem vállalta, és elhagyta szülőföldjét. Mentesítési kérelmére Jaross Andor „igent” írt, ezzel talán a deportálástól mentve meg az ügyvédet.¹⁰⁴

A 632 méterrel a tengerszint felett fekvő Stószfürdő (a trianoni békeszerződésig Abaúj-Torna vármegye, csereháti járása) óriás fenyvesekkel ölelt „klimatikus” fürdői már a századfordulótól kezdve kedvelt üdülőhelynek számítottak Magyarországon.¹⁰⁵ A ma is működő fürdőhelyet 1881-ben alapította Komporday Róbert kőműves, mely első fénykorát Dr. Czirfusz Dezső¹⁰⁶ igazgatósága alatt élte, amikor a javarész középosztálybeliek által látogatott gyógyfürdő a „jobb családok” számára is vonzó desztinációvá vált. Az egyre kiépülő komplexumot 1917-ben dr. Nagy Albert vásárolta meg, aki 1927-ig igazgatta a Kassától nem egészen 40 kilométerre található fürdőt.¹⁰⁷ 1918 januárját követően kezdetben orvosként, majd vezető orvosként a legfőképpen

¹⁰² Grünnt Bertalan dr.: Levél mindazokhoz, akiket illet, avagy miért lettem „Irredenta”. *Prágai Magyar Hírlap*, 1922. október 20., 3.

¹⁰³ A budapesti ügyvédi kamara közhírré teszi. *Budapesti Közöny*, 1923. január 9., 2.

¹⁰⁴ ÁBTL, 3.1.6. P–2324. 71. Gábori Bertalan. Gábori Bertalan mentesítési kérelmének kérdőíve. A dátum nem egyértelműen megállapítható.

¹⁰⁵ Révai Nagy Lexikona. 1925: 166.

¹⁰⁶ Czirfusz doktor és családja a Tanácsköztársaság zavaros lakáskiutalási ügyleteinek következtében később Budapesten került peres ügyletbe. A történetet Oláh Gábor járta körbe tanulmányában. Lásd Oláh, 2010: 146–162.

¹⁰⁷ Stószfürdői hírek. *Kárpáti Lapok*, 1927. december 1., 168.; és Gál Sándor: Százéves gyógyfürdő. *A Hét*, 1981. július 25., 4.

légúti betegségekre „specializálódott” szanatórium munkatársa volt dr. Nemes Jenő György is, e jelen dolgozatban bemutatott mentesítési kérelmek utolsó „elbeszélője”.¹⁰⁸

Nemes bevallása szerint 1919 tavaszán „ellenállást tanúsított”, és a környékbeli lakosságot is fegyveres ellenállásra buzdította a cseh megszállókkal szemben, melynek következtében a Rohan francia tábornok által vezetett cseh legináriusok fel akarták akasztani, miközben családját Igló felé elhurcolták. Életét csak a demarkációs vonalon való átszökésével tudta megmenteni. Nemes 1921-ben visszatért Csehszlovákiába, minekutána rendőri eljárás is indult ellene, és egészen 1928-ban bekövetkezett végső kiutasításáig megfigyelés alatt állt. A doktor mondhatni egyszerre igyekezett gyógyítani betegei testét és a lelkét is, stószfürdői munkája során ugyanis a vendégek, illetve a helyi magyarság művelődésére és szórakozására úgynevezett magyar színpadot létesített.¹⁰⁹

Mint az a korábbi mentesítési kérelmek bemutatása során kiviláglott, az 1918 után beköszöntő kisebbségi lét egyik első, ám legtöbb esetben elszigetelt „élménye” gyakorta valamilyen fegyveres ellenállási akcióban öltött testet, mely azonban hosszú távon nem volt fenntartható cselekvési forma. Ahogy Grün Bertalan példája mutatta, az új határok megszilárdulása után a magyar kisebbségnek hamarosan nagyobb szüksége lett képzett jogászokra, mint fegyverforgatókra. A megmaradás ugyancsak lényeges eleme volt a magyar kultúra eredményes ápolása, az utódállamok teremtette szűkös lehetőségek közepette. Ez volt az a terület, természetesen az orvoslás mellett, melyben Nemes doktor mindenképpen kiemelkedő lehetőséget biztosított a kisebbségi létbe „sodródott” felvidéki magyarság számára.

Számos a korabeli magyarországi, illetve csehszlovákiai magyar sajtóban megjelent beszámoló tanúskodik a stószfürdői színházi élet meglepő aktivitásáról, melynek megszervezésében Nemes Jenő György elvitathatatlan érdemeket szerzett. A szanatórium magyar színpadán megtartott előadások főszereplője a legtöbb esetben dr. Nagy Albertné Bilkey Irén, a fürdőkomplexum főorvosának felesége a kolozsvári Nemzeti Színház egykoron ünnepeelt primadonnája volt, de számos vendégszereplő került ki a pihenni érkezett színészek közül.¹¹⁰ A színpadon gyakorta hangzottak el operaelőadások, illetve különböző hangversenyrészletek, a zenei részleg vezetésért pedig maga Nemes felelt, aki hamarosan szereplőként is kivette a részét a vendégsereg szórakoztatásából.¹¹¹ Az 1924-es esztendőben Nemes Faust szerepébe is belebújt, miközben Mefisztó és Margit sorait a prágai, illetve pozsonyi Nemzeti Színház művészei énekeltek. A darabot maga Stephanidesz Károly a budapesti Operett Színház karmestere vezényelte.¹¹² A *Kassai Napló* korabeli beszámolója szerint, a 300 fő befogadására alkalmas kis „üdülőszínház” a

¹⁰⁸ ÁBTL, 3.1.6. P–2023. 24. Nemes Jenő György, dr. Működési bizonyítvány. 1927. október 2.

¹⁰⁹ Uo. 4.

¹¹⁰ Nyári színház játszott Stószfürdőn. *Világ*, 1923. október 11., 7.

¹¹¹ Operaelőadások Stószfürdőn. *Reggeli Hírlap*, 1923. október 13., 6.; Színház Stószfürdőn. *Színházi Élet* 1923/24, 59.

¹¹² Faust előadás Stószfürdőn. *Magyarország*, 1924. augusztus 6., 10.

szállóvendégek és a környékbeli lakosok megnövekedett érdeklődésének következtében, hamarosan elégtelennek bizonyult a nagyszámú érdeklődő befogadására.¹¹³ 1925 nyarán a hagyományosan magyarországi fürdőhelyeken megrendezésre kerülő Anna-bált is megtartották Stószfürdön, és a tradíciónak megfelelően, bálkirálynőt is választottak.¹¹⁴

Nemes mindeközben különböző orvosi témájú publicisztikák megjelentetésében is jeleskedett. Többek között hírt adott a Karlsbadban megrendezett VII. nemzetközi orvostalálkozóról, de nyílt hangvétellű cikkben hívta fel a figyelmet egy szlovenszkói magyar orvosi újság, illetve az orvosi továbbképzések és kurzusok súlyos következményekkel járó hiányára is.¹¹⁵ Végül a nyolc nyári szezon megélt magyar színpad története meglehetősen sajnálatos körülmények között ért véget 1928 nyarán. Történt ugyanis, hogy Nagy Albert főorvos 1927 nyarán megvált a fürdőkomplexumtól, melyet a pozsonyi bányakormánybiztos felügyelete alatt működő Társzláda¹¹⁶ vásárolt meg. Ez önmagában úgy tűnt nem okozott nagyobb fennakadást a színház és az azt működtető fürdő életében, ugyanis ekkor Nagy veje, maga Nemes Jenő György kapta meg a lehetőséget Stószfürdő vezetésére, egyetértésben a bányatárszláda vezetőségével.¹¹⁷ A PMH által 1928. június 21-én felvett riportban még maga Nemes doktor köszöntötte az újság riportereit, akiknek kijelentette, hogy „amíg ő e helyen lesz, Stószfürdő mindig szigete lesz úgy a művészetnek, éneknek és zenének, bármily nemzetiségű is legyen az.” Mindeközben folyamatban volt a fürdőkomplexum bővítése is, hiszen ekkora már megkezdődtek az új röntgen- és kvarz termek építkezései, és tervben volt a fürdő új „Kaszino-Kino” helyiségének felépítése.¹¹⁸

Nemes mentesítési kérelmében megemlítette, hogy a magyar színpad több esetben is a csehszlovák hatóságok rosszallását váltotta ki, de erről a korabeli sajtó egyáltalán nem adott olyan tudósításokat, melyeket kontrollforrásként lehetne felhasználni. Mindenesetre Nemes mentesítési kérelméből ezek után az derül ki, hogy valamikor 1928-ban (feltételezhetően a fenti tudósítást követően) a doktor összeverekedett a szerinte szándékosan a „fürdőre telepített spicli” igazgatóval.¹¹⁹ 1944 májusában kelt igazolásában, volt felesége is megerősítette a történeteket, habár jóval részletgazdagabb módon fogalmazva. Sorai szerint egy Matyuga nevű cseh besúgó (a PMH már fentebb idézett 1927. júniusi tudósítása egyébiránt említést tesz egy bizonyos Matousek kassai pénzügyigazgatóról) intrikált Nemes ellen, minden lépését követte, és sértegette magyarságáért.

¹¹³ ÁBTL, 3.1.6. P–2023. 35/6. Nemes Jenő György, dr. Színház. 1923. augusztus 9.

¹¹⁴ Annabál és mükedvelő előadás Stószfürdön. *Prágai Magyar Hírlap*, 1925. augusztus 9., 6.

¹¹⁵ ÁBTL, 3.1.6. P–2023. 36–37. Nemes Jenő György, dr. Európa leghíresebb orvosprofesszorai Karlsbadban. 1925. augusztus 10.

¹¹⁶ A bányászok nyugdíjazására, illetve a betegségben szenvedő munkatársak egészségügyi ellátására és segélyezésére létrehozott pénzügyi alap, melyet hagyományosan maga a bányászlegénység kezelte.

¹¹⁷ Eladták Stószfürdőt. *Orvosi Hetilap*, 1927. július 24., 860.

¹¹⁸ Stószfürdői riport. *Prágai Magyar Hírlap*, 1928. június 22., 4.

¹¹⁹ ÁBTL, 3.1.6. P–2023. 4. Nemes Jenő György, dr. Mentésítési kérelem. 1944. május 22.

Erre Nemes és felesége, a nő konkrét szavajárásával élve, „kutyakorbáccsal” összeverték az illetőt. Mondani sem kell, hogy a cseh hatóságok azonnal eljárást indítottak, melynek végén a Nemes családot kiutasították Csehszlovákiából.

Könnyen lehet, hogy kialakult konfliktus mögött a csehszlovák hatóságok szándékos provokációja állott, habár ennek ellentmond a tény, miszerint évekig engedték a magyar színpad működését, ahol ráadásul cseh, illetve szlovák színművészek is rendszeresen vállaltak fellépéseket. Így Nemes forrófejű, és finoman szólva sem túl elegáns cselekedetének köszönhetően a Kassa környéki magyarság eggyel kevesebb helyen ápolhatta anyanyelvét és kultúráját, feltételezhetően a csehszlovák állam legnagyobb meglepődésére. Vad fellépése 1944 májusában ugyanakkor mégis jó szolgálatot tehetett Nemesnek, kinek mentesítési kérelmére egyszerűen azt írták, hogy „alkalmas”.¹²⁰ Gondolhatjuk azonban azt is, hogy éppen erre alapozva, a történetet Nemes és volt felesége csak kitalálták, vagy szándékosan bújatták olyan köntösbe, hogy az a bírák számára méginkább Nemes hazafias kiállását bizonyítsa. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a doktor csak is kizárólag a fizikai összeütközés miatt kaphatott mentesítést, hiszen a stószfürdői tevékenységén túl, Nemes Magyarországon is folytatta szakmáját, sőt immár orvosi tanulmányokat, könyveket is írt, utóbbiakban például a főváros környéki gyógyforrások múltját és jelenét is egyaránt igyekezett feldolgozni.¹²¹

VI. Összegzés

A bemutatott mentesítési kérelmek közül három esetben született pozitív vagy legalábbis arra utaló döntés (értsd „alkalmas” jelző használata az iratok fedőlapján) és három esetben elutasító, illetve azt sejtető döntés (az „alkalmatlan” jelző ceruzával történt felírása nyomán). Érdekes, hogy mind a három mentesített személy az ellenállók csoportjából került ki, azonban a két kategória felállításánál során nem ez a szempont volt az elsődleges rendező elv. Annyi azonban megállapítható, hogy a kutatómunka során majd kétszázhatvan négy mentesített menekült mentesítési kérelem közül általában azokat bírálták el pozitívan, melyek felterjesztői valamilyen fizikai összeütközést vállaltak, vagy abúzust szenvedtek el az utódállamok hatóságaitól.

A közel hatszáz mentesítési kérelem között még számos menekültekkel foglalkozó dosszié fekszik az ÁBTL raktárának polcain, melyek részletes elemzése és bemutatása túlfeszítette volna egy tanulmány terjedelmi kereteit. Jelen sorok célja ennél fogva elsősorban az volt, hogy felhívja figyelmet egy, a menekültekkel kapcsolatos, merőben újszerű elsődleges forráscsoportra, amit eddig még nem tipizáltak a repatriálás szempontjainak megfelelően. Ezzel kapcsolatban mindjárt érdemes

¹²⁰ Uo. 6.

¹²¹ Lásd Dr. Nemes, 1933.; és Dr. Nemes, 1941.

is leszögezni, hogy a menekültkérdés eddig homályba burkolódzó (és nem is olyan kicsi) mozaikjait minden bizonnyal nem a menekült mentesítési kérelmek forrásbázisa fogja megvilágítani. Ugyanakkor, ha az iratokat mikrotörténeti szempontból közelítjük, azaz a vizsgálódás fókuszát konkrét eseményekre, illetve személyekre irányítjuk, akkor a néha száraznak tűnő statisztikák, kimutatások és a nagyobb szintetizáló munkák között, merőben új, az egyént középpontba helyező értelmezési lehetőségek és perspektívák nyílhatnak meg a menekültválságok kutatói előtt.¹²²

Az elemzett történetek egyértelműen megmutatják, hogy nincs két egyforma menekült sors, s a szűkebb pátria elhagyásának keserű kényszere számtalan indokot rejthet. Arra kell rájönni, hogy a kiutasítás, mint a menekülés elsőszánú indoka (legyen az erőszakos vagy adminisztratív jellegű), csak egy nagyobb, egyfajta gyűjtőhalmazként értelmezhető terminus, mely gyakorlatilag személyenként bontható számtalan további alegységre. A fenti megállapítás abban az esetben is igaz, ha a kiutasítás aktusát a hűségeskü megtagadásával magyarázzuk, hiszen ez a részhalmaz is tovább bontható. Hiába szólt volna Riesz Frigyes és Schreiber Izidor esküje is egyaránt I. Ferdinánd királyhoz, az elutasítás miéртje mégis eltérhet. Az egyetemi professzor, aki elveszti az anyanyelvén való oktatás lehetőségét, élvén a gyanúperrel, egészen más okok mentén dönt a menekültbot mellett, mint a vezető beosztású vasutas, aki a magyar közigazgatás előretolt bástyájaként veszíti el addigi eszmei és gyakorlati funkcióit.

Nem felejtkezhetünk el újfent szót ejteni az iratok keletkezési körülményeiről sem, melyek több szempontból is rányomják bélyegüket a bemutatott történetekre. A magyarországi holokauszt során megírt mentesítési kérelmek végveszélyben lévő személyek vallomásai, melyek súlyos kényszer alatt, valós életveszély közepette kerültek a Belügyminisztérium sok esetben élet halál felett opponáló munkatársainak kezei közé. És miután a kérelmezők számára az általuk bemutatott eseményekben való szerepük minél hathatósabb kihangsúlyozása akár a deportálások elkerülését jelenthette, nagyon fontos, hogy a kérelmekben foglaltakat megfelelő kontrollforrásokkal támasszuk alá. Ennek érdekében volt szükséges több oldalon keresztül tárgyalni a különböző kérelmeket, alaposan utánajárva az iratokban fellelhető személyeknek és eseményeknek. Az, hogy az iratokban fellelhető történeteket nem minden esetben sikerült teljes bizonyossággal, minden részletre kiterjedően bizonyítani, semmit sem von le a kutatás valódi témájának, az egyéni „menekültélményeknek” a valódiságából. Azt gondoljuk, hogy a bevezető gondolatok során elhangzott állítás, miszerint a zsidó származású menekültek a magyar nemzeteszméhez való feltétlen hűségük miatt kényszerültek elhagyni szülőföldjüket, a hat kibontott mentesítési történet bemutatása során teljes egészében bizonyítást nyert. Ebből kifolyólag a sok esetben már évek óta kikeresztelkedett vagy adott esetben eleve egy másik bevett vallásba született zsidó menekültek

¹²² Szijártó M., 1996: 157.

távozásával nem, vagy nem csak elsősorban a helyben maradt zsidó közösségek vesztek sokat, de mindenekelőtt a kisebbségi létbe szorult magyarság gazdasági, társadalmi, illetve kulturális pozíciói gyengültek meg jelentősen.

VII. Iratok

Riesz Frigyes iratai

1.

Budapest, 1944. április 26.

Kolosváry Bálint jogász támogatói állásfoglalása, aki 1919 és 1921 között az elüldözött, és a Szegedre átköltöző kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem „utolsó” rektora volt.

Alulírott, mint a m. kir. Ferenc József tudom. egyetemnek az 1919-920 és 1920-21 tanéveknek volt Rektora,

igazolom, hogy Dr. Riesz Frigyes úr, a felső mennyiségben ny. r. egyetemi professora, a Magyar Tudom. Akadémia r. tagja, a román megszállás első és legnehezebb évében, 1919 október hóban történt kiutasításáig nemzethűség szempontjából a legkifogástalanabb magatartást tanúsított és részt vett minden személyes szabadságát és biztonságát is veszélyeztető oly megmozdulásban, mely a magára hagyott erdélyi magyarság összetartására és lelkiegyensúlyának megőrzésére irányult. Ezekben a nehéz napokban a hajlékából elűzött egyetem érdekeit – különösen külföldi tudományos összeköttetései révén hűségesen és eredményesen szolgálta.

Dr. kolozsvári Kolosváry Bálint
 egyet. nyug. prof., a M. Tud. Akad. ig. tanácsának tagja, rendes tag¹²³

2.

Szeged, 1944. május 18.

Tíz, a szegedi Horthy Miklós Tudományegyetem alkalmazásában álló tanár, illetve magántanár aláírásával ellátott támogatói állásfoglalás Riesz Frigyes részére.

Miniszter Úr!

A Horthy Miklós Tudományegyetem Matematikai és Természettudományi Karának tanára dr. Riesz Frigyes, a matematika nyilvános rendes tanára, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja beadta kérvényét Miniszter Urhoz, hogy a kolozsvári román megszállás alatti magatartása alapján a zsidó törvények hatálya alól mentesíttessék. A folyamodónak alulírott kartársai úgy vélik, hogy tudományos múltja, európai hírneve és egyetemünkön eltöltött 32 éves oktatói és kutatói

¹²³ ÁBTL, 3.1.6. P–2150. 48. Dr. Nádasi Jenő és társai. dr. Kolosváry Bálint támogató nyilatkozata. 1944. április 26.

munkássága alapján megérdemli, hogy külön figyelmébe ajánlják Miniszter Urnak és ezzel a reánézve kedvező döntést megkönnyítsék.

Riesz frigyés dr. tudományos munkásságáról Karunk dékánja már kiállított működési bizonyítványt, amely kérvényéhez mellékelte. Ebből kitűnik, hogy milyen nagy értékű, nemzetközi viszonylatban is elismert, tudományos munkát végzett Riesz Frigyés mint a Ferenc József Tudományegyetem, utóbb pedig mint a Horthy Miklós Tudományegyetem tanára. A kiváló tanítványok nagy sorából csak egyet emelünk ki, karunk magántanárát, Szőkefalvy Nagy Bélát, a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola tanárát, sub. auspiciis Gubernatoris¹²⁴ bölcsészdoktor, mint aki mesterének tudományos irányát követi és már eddig is elismert eredménnyel dolgozott. Az egyetemmel kapcsolatban szerzett érdemei hosszú évekre nyúlnak vissza; mint több ízben dékán és prodeán és egy ízben rector, maradandó alkotásokkal szerzett nagy érdemeket. Az egyetemi építkezések megindítása az ő rektori idejében történt meg. Ezzel nemcsak a menekült kolozsvári Egyetem további fennmaradása biztosított, hanem Szeged városa soha nem sejtett kulturális fejlődésnek indult. Nagy része volt abban, hogy a szegedi Egyetemen állították fel Magyarország első Diákvédő Irodáját, amelyet anyagilag is támogatott. Ő indította meg a Szegeden megjelenő Acta Mathematica tudományos folyóiratot, amelybe a világ minden részéből a legkitűnőbb matematikusok írnak cikkeket és közlik tudományos eredményeiket. Ezzel kétségtelenül elismerést és megbecsülést szerzett a magyar tudománynak.

Külföldi összeköttetései felhasználásával hozzájárult ahhoz is, hogy a Rockefeller-Alap a szegedi Egyetemen folyó természettudományi vizsgálatokat anyagilag igen tekintélyes módon támogatta és ezzel az Egyetem színvonalát nagymértékben emelte.

Számos nemzetközi tudományos kongresszuson és gyűlésen tartott értékes előadást, így az 1932. évi zürichi kongresszuson a legfontosabb előadások között felkért előadó volt. Legújabbban a folyó évre meghívást kapott Genfben matematikai előadás tartására.

Tudományos dolgozatainak száma mintegy 100; ezenkívül kolozsvári professzorságának elején 1913-ban Párisban egy matematikai tankönyve jelent meg. Munkásságát a kézi és tankönyveknek egész sora előkelő helyen idézi, így: Stone, Zygmund, Hardy-Littlewood-Pólya, Radó, Sz. Nagy könyvei. Ugyancsak lépten-nyomon idézik nevét a különböző matematikai szaklapok.

Legnagyobb részt az ő érdeme, hogy nagy szaktudásával és buzgalomával Egyetemünk Bolyai intézetében – melynek létrejötté nagyrészt az ő érdeme – a nehéz trianoni idők dacára is olyan

¹²⁴ „Magyarország Kormányzójának pártfogása alatt doktorráavatás”. A ceremónia szertartásának szabályzatát lásd A. M. Kir. Ferenc József-Tudományegyetem igazgatását érintő fontosabb törvények és rendeletek gyűjteménye, 1926. 231–239.

magas színvonalú matematikai szakkönyvtárat létesített, amely a világhírű göttingai könyvtár leszámításával egész Európában ritkítja párját.

A szegedi Egyetem Matematikai és Természettudományi Karának tagjai, minden személyi vonatkozástól függetlenül is, úgy érzik, hogy a kiváló egyetemi tanárnak érdekében felszólalni nemcsak kartársi kötelesség, hanem ezzel a magyar tudomány egyik kiváló képviselőjének könnyítik meg ama kérelmét, hogy felsorolt érdemei alapján olyan elbánásban részesíttessék, mint amilyen azoknak jut osztályrészül, akik megkülönböztető jel viselése alól felmentettek, Riesz Frigyes egyébként már 1906-ban áttért a református vallásra.

Fogadja Miniszter Úr legmélyebb tiszteletünk kifejezését.¹²⁵

[?]¹²⁶

dr. Ábrahám Ambrus¹²⁷

[?]¹²⁸

dr. Greguss Pál¹²⁹

dr. Farkas Béla¹³⁰

dr. Koch Sándor¹³¹

dr. Bartucz Lajos¹³²

ifj. Bruckner Győző¹³³

¹²⁵ ÁBTL, 3.1.6. P–2150. 53–54. Dr. Nádasi Jenő és társai. Riesz Frigyes tanártársainak támogató állásfoglalása. 1944. május 18.

¹²⁶ Kiolvashatatlan aláírás.

¹²⁷ Ábrahám Ambrus (1893–1989): biológus, zoológus, ideghisztológus, premontrei szerzetes. Az idegrendszer összehasonlító vizsgálatával, összehasonlító idegszövettannal foglalkozott. 1940-től tanított Szegeden. 1960-ban a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjává választotta.

¹²⁸ Kiolvashatatlan aláírás.

¹²⁹ Greguss Pál (1889–1984): botanikus, a biológiai tudományok doktora. 1919-ben doktorált, 1940-től tanított a szegedi egyetemen. Évekig volt az egyetem dékánja, majd rektora is.

¹³⁰ Farkas Béla: Matematikus, a Horthy Miklós Tudományegyetem Matematika és természettudományi kar dékánja az 1942-43-as tanévben.

¹³¹ Koch Sándor (1896–1983): mineralógus, a föld- és ásványtani tudományok doktora. Kolozsvárott született, de egyetemi tanulmányait Budapesten végezte. 1940-ben került az újjáalakult szegedi egyetemre (az 1920-ban menekült kolozsvári egyetem a második bécsi döntés következtében visszatérhetett a „kincses városba”). Három alkalommal is a Természettudományi kar dékánjának választották.

¹³² Bartucz Lajos (1885–1966): antropológus, a biológiai tudományok doktora. 1935 és 1940 között a Néprajzi Múzeum igazgatója. A MTA 1926-ban választotta levelező tagjává.

¹³³ ifj. Bruckner Győző (1877–1962): jogász, jogtörténész, egyetemi tanár. 1910-től az Eperjesi Evangélikus Jogakadémián tanított, melyet Miskolcra is követett. 1941-ben nyilvános rendkívüli tanári címet kapott a szegedi egyetemen. Az egyházjog és a történelem nemzetközileg elismert tudósa.

Ferenczi István¹³⁴dr. Rédei László¹³⁵**Braun Béla iratai****1.****Hely nélkül [Budapest], keltezés nélkül [1944. május 12.]¹³⁶**

A Braun Béla által beterjesztett mentesítési kérelem mellé csatolt összefoglaló kérdőív, melyen szerepel Jaross Andor szígnója és elutasító döntése.

II. IV/18.¹³⁷570 730 /1944. II. a. B. M. számhoz.¹³⁸

Folyamodó, felesége, özvegye és gyermekei neve, születési, házassági és esetleges elhalálozási helye és időpontja, foglalkozásuk és lakóhelyük megjelölésével:

Braun Béla műszaki tisztviselő, budapesti /VII. Wesselényi u. 65. I. em. 14/ lakos, született 1898. máj. 10-én¹³⁹

Folyamodó, felesége, özvegye és gyermekei vallása, annak feltüntetésével, hogy közülük esetleg ki a tiszta keresztény származású:

A folyamodó izr. vallású

Folyamodó, felesége, özvegye, és gyermekei állampolgársága:

—

A már kiállított mentesítő okirat kiállító hatósága, kelte, száma és a benne megnevezett személyek nevei:

—

¹³⁴ Ferenczi István (1890–1966): földtan bölcsészdoktor, 1918-tól a Magyar Királyi Földtani Intézet munkatársa volt, majd 1937-ben került Szegedre tanítani, mint az általános földtan magántanára. A második világháború után Németországban, illetve az Észak-Karolinai Állami Műegyetemen tanított.

¹³⁵ Rédei László (1900–1980): matematikus, az MTA rendes tagja. Egyetemi tanulmányait Budapesten, Göttingenben és a Humboldt egyetemen folytatta. Magántanárként tanított Debrecenben, mígnem 1940-ben egyetemi tanárrá nevezték ki Szegeden.

¹³⁶ A kérdőívben ugyan nem szerepel időpont, de a Braun által leadott kérelem hátoldalára ezen időpontot vezették fel, mint az irat befogadásának dátumát.

¹³⁷ Nem egyértelmű, hogy mit takar a két jelölés.

¹³⁸ Természetesen minden mentesítési kérelem külön-külön szám alatt került iktatásra.

¹³⁹ A válaszok minden esetben fekete tintával, kézzel lettek írva. Miután a kérvényeket harmadik személyben töltötték ki, ezen összefoglalásokat minden bizonnyal a belügyi munkatársak készítették a „véleményező bizottság” számára.

Folyamodó, feleségének, özvegyének és gyermekeinek erkölcsi és nemzethűségi magatartását igazoló okiratok a kiállító hatóságok ügyszámának feltüntetésével:

—

Az életét kockáztató, emiatt szabadságvesztést szenvedett vagy életét veszített személy neve és cselekmények leírása az időpont és a jogerős bírói ítélet feltüntetésével:

Önként vállalt megbízatásból román és jugoszláv elcsatolt területen, 1938 szept. 21-től 1941. márc. 7-ig, igen bizalmas hazafias szolgálatokat teljesített – életét is veszélyeztetve.

A cselekmény leírását tartalmazó helyhatósági bizonyítvány száma, kiállító és felülhitelesítő hatóságai:

A m. kir. szegedi V. honv. hadtest kémelhárító osztályának 3530 – 1942 sz. igazolványa.

A cselekményt igazoló más bizonyító iratok felsorolása:

—

Az életben lévő tanuk neve és lakóhelye:

—

[?]¹⁴⁰

Az 1.530/1944. M. E. számú rendelet alapján kinevezett véleményező bizottság a mai napon megtartott ülésében a fent leírt indokok alapján a mentesítő okirat kiadását javasolja/nem javasolja.¹⁴¹

nem

J

Külön véleményt jelentett be:

—

Budapest, 1944. évi [?] hó [?] napján.¹⁴²

bizottsági tag

bizottsági tag

¹⁴⁰ Kiolvashatatlan aláírás. Megeshet a kérdőívet kitöltő irodistaé.

¹⁴¹ Aláhúzás az eredeti szövegben.

¹⁴² A dátum helyét üresen hagyták.

bizottsági tag

bizottsági tag

elnök¹⁴³

2.

Szeged, 1942. november 24.

A szegedi V. honvédhadtest kémelhárító osztályának igazolása arra nézve, hogy Braun Béla kötelességükben hírszerzői tevékenységet végzett az alább megjelölt időszakban.

M. Kir. Szegedi V. Hon. Kémelh. Oszt.

Fenti parancsnokság hivatalosan igazolja, hogy Braun Béla /:1898. Putnok:/ 1938. évi szeptember hó 21-től 1941. évi március hó 7-ig a m. kir. honvédség részére önként vállalt megbízatásból román és jugoszláv elszakított területen igen bizalmas hazafias szolgálatokat teljesített. Ezen szolgálatai folytán a honvédség érdekében szabadságát, az 1940. évi román feszültség idején és ezt követőleg Erdély visszacsatolását követő időben 1940. VIII. 5-től X. 20-ig az V. hdt. pság. állományában rendkívüli fegyvergyakorlatot teljesített és résztvett az erdélyi bevonulásban.

Szeged, 1942. november 24-én.

[?]¹⁴⁴az V. honvédhadtest pecsétje¹⁴⁵

Schreiber Izidorné iratai

1.

Hely nélkül [Budapest], keltezés nélkül [1944. május]

özv. Schreiber Izidorné és lányainak mentesítési kérelméhez csatolt igazolások és okiratok a Belügyminisztérium tisztviselői által elkészített jegyzéke.

Iratok felsorolása;

özv. Schreiber Izidorné, Schreiber Edit és Schreiber Aranka kérvényéhez.

¹⁴³ Egyetlen bizottsági tag sem írta alá. ÁBTL, 3.1.6. P-2318. 8-11. Braun Béla és Binét Miklós. Braun Béla mentesítési összegzője. 1944. május 12.

¹⁴⁴ Kiolvashatatlan aláírás.

¹⁴⁵ ÁBTL, 3.1.6. P-2318. 12. Braun Béla és Binét Miklós. A szegedi V. honvédhadtest kémelhárító osztályának igazolása. 1942. november 24.

A./ Schreiber Izsák /Izidor/, valamint felesége, /Stern Etelka/ és Schreiber Aranka 1933-ból kelt állampolgársági bizonyítványa.

B./ Schreiber Edit 1935-ből kelt visszahonosítási okirata.

C./ A M. Kir. Államvasutak Igazgatóságának 106.065/93. sz. A/M.–1920. igazolása arról, hogy Schreiber Izidor megszállt területről történt kiutasítását tudomásul veszi és őt Budapesten szolgálattételre beosztja.

D./ A budapesti Lakáshivatal D 5688/1920. sz. kiutalólevele, melyben Schreiber Izidor számára 1920. november 12-én lakást kiutalt.

E/1., E/2., és E/3. szállítási utalványok, melyek a kiutasítás alkalmával a szállításhoz szükséges vagonokat biztosították.

F./ Dr Paál Árpád ny. alispán, orsz. gyűlési képviselő az Orsz. Magy. Párt kolozsvári tagozata volt elnökének és György Dénes áll. gyak. gimn. tan. az Orsz. Magyar Párt kolozsvári tagozata elnöki tanács volt tagjának 1944. február 8-án kelt nyilatkozata.

G./ Müller Antal M.Á.V. főintéző és Müller Antalné M. Á. V. kezelőnő 1944. május 25.-én kelt nyilatkozata.¹⁴⁶

2.

Hely nélkül [Budapest], 1944. június 6.

özv. Schreiber Izidorné és lányainak mentesítési kérelméhez pótlólag csatolt iratok jegyzéke, melyet ugyancsak a Belügyminisztérium munkatársai készítettek.

Iratok felsorolása;

özv. Schreiber Izidor, Schreiber Edith és Schreiber Aranka 1944. június hó 6-án benyújtott pótkérvényéhez.

H./ özv. Schreiber Izidorné, Schreiber Edith és Schreiber Aranka helyhatósági bizonyítványa.

I./ Schreiber Izsák Izidor születési kivonata.

J./ Schreiber Izsák Izidor hatósági erkölcsi bizonyítványa.

¹⁴⁶ ÁBTL, 3.1.6. P–2110. 15. Schreiber Izidorné, özv. Schreiber Izidorné és családjának mentesítési iratait felsoroló jegyzék. A dátum nem egyértelműen megállapítható.

- K./ Schreiber Edith születési anyakönyvi kivonata.
- L./ Schreiber Edith hatósági erkölcsi bizonyítványa.
- M./ Schreiber Edith lakbizonylata.
- N./ Schreiber Aranka születési anyakönyvi kivonata.
- O./ Schreiber Aranka hatósági erkölcsi bizonyítványa.
- P./ Schreiber Aranka lakbizonylata.
- R./ özv. Schreiber Izidorné szül. Stern Etelka születési bizonyítványa.
- S./ Néhai Schreiber Izidor és Stern Etelka házassági anyakönyvi kivonata.
- T./ Schreiber Izidorné szül. Stern Etelka hatósági erkölcsi bizonyítványa.¹⁴⁷

12 drb. melléklet¹⁴⁸

Leichtner Gyula iratai

1.

Székelyudvarhely, 1943. augusztus 17.

vitész Jodál Pál országgyűlési képviselő támogató nyilatkozat Leichtner Gyula számára.

A „Romániai Országos Magyar Párt” udvarhelymegyei elnökétől.

Szám: 61/1943 Eln.

Másolat.

Bizonyítvány

Alulírott: Dr. vitész Jodál Gábor, mint a „Romániai Országos Magyar Párt” udvarhelymegyei tagozatának elnöke igazolom; hogy Leichtner Gyula úr, nyugalmazott miniszteri tanácsos, református vallású, budapesti lakos a kisebbségi sorban magyar nemzethűségi szempontból

¹⁴⁷ Az utolsó három pont (R., S., T.) félkövérrel van kiemelve az eredeti szövegben.

¹⁴⁸ Kék ceruzával a jegyzék után írva. ÁBTL, 3.1.6. P-2110. 14. Schreiber Izidorné, özv. Schreiber Izidorné és lányai mentesítési kérelméhez pótlólag csatolt iratok jegyzéke. 1944. június 6.

nemcsak hogy kifogás alá nem esett; hanem államhű, önérzetes és bátor tényeivel és magatartásával kimagasló érdemeket szerzett.

Leichtner Gyula műszaki főtanácsost a román megszállás a székelyudvarhelyi m. kir. államépítészeti hivatal élén találta. E fontos és vezető tisztségben nem elégedett meg azzal; hogy híven a magyar államnak letett esküjéhez- a megszálló hatalomnak a hűségkü letételét minden terror, rendőri brutalitás és ismételt letartóztatás ellenére egyénileg állhatatosan megtagadta; hanem lelkes, példamutató élharcosává szegődött annak az Udvarhely megyében általános és mindvégig kitartó tisztviselői ellenállásnak; amelyet akkori vármegyei tiszti főügyési minőségemben én vezettem s amelynek tartama alatt Leichtner Gyula a megszálló hatalom rendelkezéseit szabotáló és a nemzeti értékeket mentő ténykedéseit mindaddig következetesen folytatta, amíg 1919 év végén hivatalából erőszakkal eltávolítottván, a Dobrudzsába való deportálás közvetlen veszélye elől menekülni volt kénytelen.

Székelyudvarhelyen, 1943. augusztus 17-én.

Dr. vitéz Jodál Gábor

a „Romániai Országos Magyar
Párt” v. elnöke, országgyűlési
képviselő.¹⁴⁹

2.

Budapest, 1944. május 28.

vitéz Bocz Endréné Szabó Ilona özvegy támogató állásfoglalása, miszerint Leichtner Gyula férje segítségére volt a parajdi felkelés során.

Nyilatkozat.

Alulírott ezennel kijelentem, hogy az Udvarhely vármegye területén a román megszállás idejében megszervezett székely fölkelésnek a parajdi körzetében néhai férjem – vitéz köpeczi Bocz Endre volt a megbízott vezetője.

A mozgalom részleteibe a rokoni kötelék és meghitt összeköttetése alapján sógorom, Leichtner Gyulát- a székelyudvarhelyi államépítészeti hivatal főnökét bizalmasan beavatta és nevezett műszaki főtanácsostól utazásai kapcsán tanácsait kikérte és a velem való kapcsolatokat – egymástól távol élve – az ő útján tartottuk fenn.

¹⁴⁹ ÁBTL, 3.1.6 P–2097. 18–19. Leichtner Gyula és társa. Jodál Gábor állásfoglalása. 1943. augusztus 17.

Eljárásával az ellenállási mozgalommal teljes közösséget és életveszélyes felelősséget vállalt.

Vitéz Bocz Endréné Szabó Ilona

707/1944. ügyszám.

Vitéz Bocz Endréné született Szabó Ilona úrnő, pénzügyi számvizsgáló özvegye, budapesti /: II. Kandó Kálmán utca 5.:/ lakos,– ki személyazonosságát arcképes utazási igazolványával igazolta,– ezt a nyilatkozatot ma előttem sajátkezűleg írta alá.

Kelt Budapesten az ezerkilencszáznegyvennegyedik /:1944:/ évi május hó huszadik /20/ napján.

kir. közjegyző¹⁵⁰

Gábori (Grünn) Bertalan iratai

1.

Eperjes, 1922. szeptember 22.

Thomka Lajos eperjesi polgármester helyettes levele az ügyvédi kamarához, melyben nyilvánvalóvá teszi a csehszlovák állam azon szándékát, hogy Gábori Bertalant minél előbb az országból való távozásra bírja.

Fordítás szlovák nyelvből 12091/1944. BM¹⁵¹

Másolat

Eperjes város polgármesterétől.

Tekintetes dr. Vancso M. úrnak, ügyvéd és az ügyvédi kamara titkára, Turócszentmártonban.

Mélyen tisztelt Doktor Úr!

Dr. Grünn Bertalan, helybeli ügyvédnek, az eperjesi rendőrkapitányság feljelentése alapján, holnap az ügyvédi kamarában fegyelmi tárgyalása lesz. Miután ezen ügynek politikai háttere van és nekünk fontos az, hogy dr. Grünn nemcsak Eperjesről, hanem Szlovákiából is és egyáltalán az állam

¹⁵⁰ Uo. 20. 1944. május 20.

¹⁵¹ Fekete tintával lejegyezve.

területéről menjen el, valamint az is, hogy itt többé ne folytathasson gyakorlatot, – ő hajlandó reverzálíst aláírni, melyben itt lemond az ügyvédségről és Magyarországra költözik.

Ezáltal a nyilvánosság és különösen a csehszlovák társadalom itt ki lesz békülve és nincs, tulajdonképpen nem lesz ok, további üldözésre, ha ő ezt a reverzálíst¹⁵² Önöknél állítja ki.

Kérem szíveskedjék, ha lehet, odahatni, hogy ezen reverzálisnak dr. Grün Bertalan általi aláírása után, az ügyvédi kamara dr. Grün további üldözésétől álljon el.¹⁵³

Teljes tisztelet megnyilvánításával
Thomka Lajos s. k. rendőrfőkapitány
és polgármester helyettes

Eperjes város hivatalos pecsétje¹⁵⁴

2.

Budapest, keltezés nélkül [1944. június, vagy július]

Gábori Bertalan harmadik, kiegészítő, illetve összefoglaló jellegű mentesítési kérelme, melyhez két darab mellékletet is csatolt. Ezen harmadik önéletírás javarészt az ügyvéd repatriálása után tanúsított „magatartását” taglalja.

Nagyméltóságú magy. kir. Belügyminiszter Úr!

Az országhoz visszacsatolt felvidéki területen, az elszakítás ideje alatt, a magyarsághoz – szabadságom kockáztatásával tanúsított – hű magatartásom és ebből folyóan mentességem igazolása tárgyában még 1944. április 4-én beadvánnyal fordultam a m. kir. Ministerelnök Úrhoz, mely beadványom az ahhoz csatolt öt drb. melléklettel az 1530/1944 M. E. sz. rendelet folytán 1944. május 4-én illetékes elbírálás céljából Nagyméltóságodhoz tétetett át és 570.535/1944/II. B. M. szám alatt iktattatott.

Ezt követően 1944. május 27-én Nagyméltóságodhoz kiegészítő kérvényt terjesztettem elő, melyben további 6 drb. okirattal igazoltam, hogy a magyarság érdekében kifejtett újságírói és ügyvédi tevékenységem folytán a cseh hatóságok üldözőbe vettek, irredenta magatartásom miatt feljelentettek és hogy végül a Prágai Magyar Hírlapban megjelent nyílt levelem miatt, a letartóztatás elől menekülnöm kellett. Ugyanezen kiegészítő beadványomhoz 15. alatt becsatolt hatósági erkölcsi

¹⁵² Jelen esetben egyfajta írásbeli nyilatkozat.

¹⁵³ Az aláhúzott sorok az eredeti iraton kék ceruzával lettek hasonló módon kiemelve, nem tudni azonban, hogy Grün, vagy a Belügyminisztérium munkatársai által. Utóbbi tűnik valószínűbbnek, hiszen a mentesítésre „alkalmas”, illetve „alkalmatlan” felírásokat is gyakran hasonló kék ceruzával írták a kérelmekre.

¹⁵⁴ ÁBTL, 3.1.6. P–2324. 30. Gábori Bertalan. Thomka Lajos levele. 1922. szeptember 22.

bizonyítvánnyal igazoltam, hogy a csonka ország területén, visszaérkezésem óta, ellenem sem rendőri, sem büntető, sem politikai szempontból kifogás fel nem merült.

Gyakorló ügyvéd vagyok. A budapesti ügyvédi kamara 1922. december 23-án jegyzett be tagjaként, megszállt területről történt menekülésem után. Minthogy Csehszlovákia akkor már önálló állam volt, így az átjegyeztetésnek államjogi akadályai voltak, ennek dacára, éppen politikai érdemeimre tekintettel a kamara tagjaként bejegyeztettem.

Azóta is állandóan tagja vagyok a budapesti ügyvédi kamarának és 16./ alatt becsatolom a kamara igazolását, mely szerint 22 évi ügyvédi működésem alatt fegyelmi szempontból sem merült fel ellenem kifogás.

17./ alatt becsatolom az Országos Bethlen Gábor Szövetség¹⁵⁵ igazolását arról, hogy rendes tagjaként működöm.

A református egyház jótékonyági mozgalmában, valamint a Magyar Nemzeti Szövetség¹⁵⁶ kiadványainak terjesztésében tevékeny részt veszek.

Református vallású vagyok, ki Budapest székesfőváros Polgármesterének 507.754/1939/IV. számú tanúsítványa szerint az 1939: IV.t.cz. hatálya alá nem esem és zsidónak tekintendő nem vagyok. Ezért nem merült fel szüksége annak, hogy a 7720/1939 M. E. sz. r. 66 §-ában foglalt jogcímen az 1939: IV.t.cz. hatálya alóli mentességet korábban kérjem.

Ezek után mély tisztelettel kérem:

Méltóztassék a már korábbi két beadványomhoz csatolt és ott elfekvő mellékleteken felül, a megszállt területről történt visszaérkezésem óta, a csonka ország területén kifejtett kifogástalan magatartásom elbírálásánál figyelembe venni, hogy a rendőrhatalóság, valamint az ügyvédi kamara által kiállított okiratok alapján sem rendőri, sem politikai, sem fegyelmi szempontból ellenem soha semmilyen kifogás fel nem merült.

Teljes tisztelettel

Dr. Gábori Bertalann (így szerepel?)

A nagyméltóságú magy. kir. Belügyminiszter Úrnak Budapest.

Újabb kiegészítő kérvénye

Dr. Gábori Bertalan ügyvéd, budapesti, V. Honvéd utca 18. szám alatti lakos

¹⁵⁵ A budapesti Vas utcában működő, 1900-ban alakult evangélikus egyesület célja a fővárosi egyetemek és főiskolák protestáns hallgatóinak a hit, illetve a tudomány segítségével való összefogása volt.

¹⁵⁶ Sajnos nem tudjuk, hogy ez a szervezet mi volt.

mentességi ügyben további mellékletek csatolása tárgyában

2. melléklet.

570.535/1944/II. számú¹⁵⁷

dr. Nemes Jenő György iratai

1.

Budapest, 1944. május 24.

Nemes Jenő György volt feleségének támogató állásfoglalása egykori férje, Csehszlovákiából való kintasítás előtti magatartását illetően.

Tanúsítvány,

Alulírott, mint dr. Nemes Jenő György orvos úr 1935. évben törvényesen elvált felesége igazolom és eskü alatt is kész vagyok vallani, azt, hogy volt férjem, Stószfürdő orvosa mindenkor a legnagyobb odaadással szolgált a Magyarország ügyét.

Továbbá tanúsítom, hogy 1919 év tavaszán fegyveres ellenállásra hívta fel a környékbelieket a cseh megszálló csapatok ellen, ezért egész családukat elfogták és legionista katonák kíséretében Igló felé vittek akasztási fenyegetésekkel. Dr. Nemes Jenő György hosszas viszontagságok között a határhegyeken át szökött meg a csehek elfogatása elől.

Amidőn a rend némileg helyre állott visszatérhettünk birtokunkra, volt férjem állandó megfigyelés alatt állott.

A fürdőn tartózkodásunk utolsó évében egy Matyuga nevű cseh besúgó spicli, intrikált ellene, figyeltette minden lépését, sértegette magyarságáért, mire volt férjem és én kutyakorbáccsal összevertük, csendőröket hozatott és eljárás indult ellene.

Államellenes izgatásért a kassai rendőrség fogdájában ült és kiszabadulása után kiutasították családukat. Ezzel ő is elvesztette vagyonát és egzisztenciáját teljesen.

Budapest, 1944. május 24.

dr. Nemes Györgyné

Bilsicky Erzsébet¹⁵⁸

¹⁵⁷ ÁBTL, 3.1.6. P-2324. 20-22. Gábori Bertalan. Gábori Bertalan harmadik mentesítési kérelme. 1944. április 4.

¹⁵⁸ ÁBTL, 3.1.6. P-2023. 12. Nemes Jenő György, dr. dr. Nemes Györgyné igazolása. 1944. május 24.

közjegyző előtt hitelesítve

2.
Budapest, 1923. július 2.

Igazolás Nemes Jenő György első világháborúban teljesített katonai szolgálatáról, és sérülése következtében szerzett 40 százalékos rokkantságáról.

Pest-Pilis-Solt Kiskun Vármegye Alispánja

1/371 szám

Ng 1923

Igazolvány,

mely szerint, mint az alant jelzett csapattest felszámolását intéző alosztály az elfekvő eredeti katonai anyakönyvi lap alapján hitelesen igazolja, hogy Nemes Jenő, ki 1894 évi budapesti születőségű és u. o. illetőségű, volt cs. és kir. 32. gyal. ezr.-beli egyéves önkéntes tizedes 1915 január 11-től 1916 dec. 1-ig tényleges katonai szolgálatot teljesített, a midőn is a harctéren szerzett betegsége folytán mint 40 %-os rokkant szabadságoltatott és a nagyszombati rokkant ház nyilvántartásába helyeztetett át. – Ezen időt megelőzőleg ugyancsak fenti csapattestnél 1914 dec. 15-től mint karp. vis. j. npf. szolgált, megszakítás nélkül.

Pecsét: Pest-Pilis-Solt Kiskun Vármegye Alispánja. E. 1921.

Alispán megbízásából:

Bikich s. k.

a várm. népg. kiren. főnöke

Jelen igazolvány a bemutatott eredetivel megegyezik

Budapesten, 1938. ápr. 12.¹⁵⁹

¹⁵⁹ Nemes minden bizonnyal az 1938: XV. tc. alól való mentesítéshez szükséges iratkén már ekkor bemutathatta a frontszolgálatot igazoló dokumentumot, a hadirokkantság ugyanis az 1938 májusában kihirdetett első zsidótörvény esetében még mentesítést jelentett.

[?] ¹⁶⁰ XI. ker. tn. és mg. kir. vezető ¹⁶¹

¹⁶⁰ Kiolvashatatlan aláírás.

¹⁶¹ ÁBTL, 3.1.6. P-2023. 20. Nemes Jenő György, dr. Igazolás dr. Nemes Jenő György katonai szolgálatáról. 1938. április 12.

VIII. Felhasznált levéltári források és irodalom

Levéltári források

Allambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

ÁBTL, 3.1.6. P–dossziék

ÁBTL, 3.1.6. P–2023 Nemes Jenő György, dr.

ÁBTL, 3.1.6. P–2324 Gábori Bertalan.

ÁBTL, 3.1.6 P–2097 Leichtner Gyula és társa.

ÁBTL, 3.1.6. P–2110 Schreiber Izidorné, özv.

ÁBTL, 3.1.6. P–2318 Braun Béla és Binét Miklós.

ÁBTL, 3.1.6. P–2150 Dr. Nádasi Jenő és társai.

ÁBTL, 3.1.9. Operatív dossziék

ÁBTL, 3.1.5. O-13447/1. Marton János, dr.

ÁBTL, 4.1. A–dossziék

ÁBTL, 4.1. A–854. Budapest területén élő volt horthysta VKF/2-es tiszték és beosztottak A-Z.

ÁBTL, 4.1. A–857. VKF/2-es beosztottakról jellemzés III.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

MNL OL, K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek

Korabeli kiadványok

A M. Kir. Ferenc József-Tudományegyetem igazgatását érintő fontosabb törvények és rendeletek gyűjteménye, 1926.

A M. Kir. Ferenc József-Tudományegyetem igazgatását érintő fontosabb törvények és rendeletek gyűjteménye. Budapest, 1926.

Magyarország tiszti cím- és névtára, 1938.

Magyarország tiszti cím- és névtára. Budapest, A Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1938.

Magyarország tiszti cím- és névtára, 1918.

Magyarország tiszti cím- és névtára. Budapest, A Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1918.

A magyar békeszerződés. A magyar béketárgyalások I., 1920.

A magyar békeszerződés. A magyar béketárgyalások I. Budapest, Magyar Kir. Tudományegyetemi Nyomda, 1920.

Révai Nagy Lexikona. 1925: 166.

Révai Nagy Lexikona. 17. kötet. Sodoma–Tarján. Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1925.

Sajtókiadványok

A Hét, 1982

Budapesti Hírlap, 1913

Budapesti Hírlap, 1921

Budapesti Hírlap, 1926

Budapesti Közlöny, 1923

Budapesti Telefonkönyvek. Távbeszélő-hálózatok betűrendes névsora, 1942

Friss Újság, 1921

Homvédségi Közlöny, 1944

Kárpáti Lapok, 1927

Magyarország, 1924

Orvosi Hetilap, 1927

Pesti Hírlap, 1921

Prágai Magyar Hírlap, 1922

Prágai Magyar Hírlap, 1925

Prágai Magyar Hírlap, 1928

Reggeli Hírlap, 1922

Reggeli Hírlap, 1923

Ruszin-székei Magyar Hírlap, 1921

Színházi Élet, 1923

Új Kelet, 1919

Világ, 1923

Szakirodalom

Ablonczy, 2020

Ablonczy Balázs: *Ismeretlen Trianon*. Budapest, Jaffa Kiadó, 2020.

Angyal, 2002

Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918–1938*. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Könyvkiadó Intézet, 2002.

Aradi, 2002

Aradi Gábor: Az optálás kérdése Tolna megyében. In: Dobos Gyula (Szerk.): *Tolna Megyei Levéltári Füzetek 10. – Tanulmányok*. Szekszárd, Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára 2002. 155–199.

Bárdi, 1993

Bárdi Nándor: Impériumváltás Székelyudvarhelyen 1918–1920. *Aetas* 1993/3. 76–120.

Bárdi–Monok, 1992

Bárdi Nándor – Monok István: *Paál Árpád kézírathagyatéka*. Szeged, Scriptorum Kiadó, 1992.

Bárdi, 2013

Bárdi Nándor: *Otthon és hazá. Tanulmányok a romániai kisebbség történetéről*. Csíkszereda, Pro Print Könyvkiadó, 2013.

Dévavári, 2020

Dévavári Zoltán: *Egy elmesélhetetlen történet. Impériumváltások, holokauszt, emigráció a szabadkai zsidóság eszme- és politikatörténete (1918–1945)*. Budapest, Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár–Magyar Napló 2020.

Falusi, 2018

Falusi Norbert: *Uralkodó magyar eszmék a változásban. Erdély 1910–1922*. PhD-értekezés. SZTE BTK, 2018.

Fedinec, 2002

Fedinec Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Könyvkiadó Intézet, 2002.

Gidó, 2009

Gidó Attila: *Úton: Erdélyi zsidó társadalom- és nemzetépítési kísérletek (1918–1940)*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2009.

Gyáni–Kövér, 2006

Gyáni Gábor – Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest, Osiris, 2006.

György, 2017

György Béla: *A Romániai Országos Magyar Párt története*. Csíkszereda, Pro Print Könyvkiadó, 2017.

Hankiss, 2016

Hankiss Ágnes: *„Hazájának, Nemzetének hő fiaként”*. Mentésügyi kérelmek 1944-ből. Budapest, Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet, 2016.

Hollósi, 2016

Hollósi Gábor: Dr. Vitéz Ákosfalvi Szilágyi László belügyminiszteri tanácsos visszaemlékezése az 1944-es mentesítésekre. Budapest, Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár–Magyar Napló, 2016.

Horváth Sz., 2005

Horváth Sz. Ferenc: Utak, tévutak, zsákutcák. Paál Árpád két világháború közti politikai nézeteiről. In: Ablonczy Balázs–Fedinecz Csilla (Szerk.): *Folyamatok a változásban. A hatalomváltások*

társadalmi hatásai Közép-Európában a XX. században. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2005. 117–160.

Karsai, 2005

Karsai László: A magyarországi zsidótörvények és -rendeletek, 1920–1944. In: Molnár Judit (szerk.): *A Holokauszt Magyarországon európai perspektívában*. Budapest, Balassi Kiadó, 2005. 140–163.

Kenyeres, 1982

Kenyeres Ágnes (Főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon 2. L-Z*. Budapest, Akadémia Kiadó, 1982.

Kovács, 1988–1989

Kovács Éva: A hontalanság ötödik éve: 1922. Kassa. *Medvetánc* 1988/4–1989/1. 35–48.

Lehotay, 2011

Lehotay Veronika: Mentességi kérelmek a magyar hatóságok előtt 1938 és 1942 között. *Sectio Juridica et Politica* 2011/1. 39–55.

Józsa, 2001

Józsa András: A sóvidéki lázadás 1919 tavaszán. In: Pál-Antal Sándor – Sebestyén Mihály (összeáll.): *Maros-Torda megyei olvasókönyv*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2001. 275–293.

Dr. Nemes, 1933

Dr. Nemes Jenő György: *Ivókúrák Budapest gyógyforrásainál*. Budapest, Magyar Idegenforgalmi Érdekeltségek Szövetsége, 1933.

Dr. Nemes, 1941

Dr. Nemes Jenő György: *Mátyás király és a budai fürdők (Mátyás király emlékelőadás) 1944–1940*. Budapest, 1941.

Oláh, 2010

Oláh Gábor: Lak-hatóság. Az I. világháború hatása a budapesti lakáskérdésre. *Korall* 2010/40. 146–162.

Pálvölgyi, 2020

Pálvölgyi Balázs: Senkiföldjén. Bécs és Budapest lépései a keleti front menekültjeinek eltávolításáért (1915–1921). In: Ablonczy Balázs (Szerk.): *Úton. Menekülés, mobilitás, integráció Közép-Európában és Magyarországon az első világháború után*. Budapest, MTA BTK TTI, 2020. 35–62.

Pócs, 2022

Pócs Nándor: *Varjúserég. Kovács Tivadar és a magyar fajvédelem láthatatlan útjai*. Pécs–Budapest, Kronosz–ÁBTL–Magyar Történelmi Társulat, 2022.

Romsics, 2019a

Romsics Ignác: *Bethlen István*. Budapest, Helikon Kiadó, 2019.

Romsics, 2019b

Romsics Ignác: *Erdély elvesztése*. Budapest, Helikon Kiadó, 2019.

Simon, 2009

Simon Attila: Nemzetállam-építés eszközei az első Csehszlovák Köztársaságban. *Közép-Európai közlemények* 2009/4–5. 107–113.

Szekeres Lukács, 2009

Szekeres Lukács Sándor: A sóvidéki lázadás. *Székegyföld* 2009/10. 26–31.

Szójártó M., 1996: 157

Szójártó M. István: Mi a mikrotörténelem? *Aetas* 1996/4. 157–185.

Szőkefalvy–Nagy, 1980

Szőkefalvy–Nagy Béla: Riesz Frigyes. In: Köpeczi Béla (szerk.): *Magyar Tudomány – Az MTA Értesítője* 1980/1. 261–271.

Szőkefalvy–Nagy, 1966

Szőkefalvy–Nagy Béla: Riesz Frigyes 1880–1956. *Szégedi Egyetem* 1966/4.

Szűts, 2010

Szűts István Gergely: „A szükséglakások felét menekültek kapják...” Érdekkonfliktusok és előítéletek az 1920-as évek első felének lakásügyeiben Miskolcon. *Korall* 2010/40. (oldalszámok?)

Szűts, 2018

Szűts István Gergely: Optálási jegyzőkönyvek mint a trianoni menekültkérdés forrásai. *Századok* 2018/6. 114–133.

Ungváry, 2013

Ungváry Krisztián: *A Horthy rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon 1919–1944*. Pécs–Budapest, Jelenkor Kiadó–OSZK, 2013.

Ungváry, 2020

Ungváry Krisztián: *Horthy Miklós – a kormányzó felelőssége 1920–1944*. Budapest, Jaffa Kiadó, 2020.

Vajda, 2019

Vajda Tamás: Az erdélyi magyar egyetem utolsó tanéve (1918/19). *Gerundium* 2019/2. 32–61.

Veszprémy, 2020

Veszprémy László Bernát: Zsidóság, menekültek és zsidó menekültek Magyarországon, 1919–1923. In: Ablonczy Balázs (Szerk.): *Úton. Menekülés, mobilitás, integráció Közép-Európában és Magyarországon az első világháború után*. Budapest, MTA BTK TTI, 2020. 63–77.